

EKONOMISKA SAMFUNDETS TIDSKRIFT

1/2024



- Dragkamp på arbetsmarknaden
- Företagsansvar – en global trend
- Hur farliga är miljardärfamiljerna?

I OSÄKRA TIDER ÄR KONTANTER FORTFARANDE KUNG

INNEHÅLL 1/2024

LEDARE

4 • **Reidar Wasenius**
Jubilerande samfund
tänjer min hjärna

ARTIKLAR

6 • **Christian Grönroos**
Tjänstefiering sätter fokus
på kundens behov

14 • **Roger Wessman**

Kan exportmodellen
eller lokala avtal främja
sysselsättning och
konkurrenskraft?

24 • **Antti Heinonen**

I osäkra tider ger
kontanter beredskap

36 • **Eva Nilsson**

Det globala syd vill dra
nytta av västerländskt
företagsansvar

DEBATT

31 • **Patrik Lindfors**
Skogen som ekonomisk
resurs – bruka eller bevara?

KOLUMN

34 • **Christer Lindholm**
Hur annorlunda ser inte
världsekonomin ut idag

NOTERAT

45 • **Kina** – inte så olikt USA
46 • **Tidskriftens**
medarbetare fick pris

KOMMENTAR

48 • **Mikael Kosk**
Framtidens arbete
kräver nya former
av kunskap

RECENSIONER

50 • **Richard Brander**
Träffsäker analys,
med bred pensel

55 • **Bo Sandelin**

Gunnar Myrdal
– ekonom och politiker
i internationell tjänst

59 • **Max Oker-Blom**

Miljardärföretagarna
– välsignelse eller problem?

”Även om analytiskt
tänkande är den
mest eftersökta
förmågan rapporterar
många företag och
organisationer att de
lider brist på personal
för att göra manuellt
arbete.”

MIKAEL KOSK
i sin kommentar på sidan 48

EKONOMISKA SAMFUNDETS TIDSKRIFT

THE JOURNAL OF THE ECONOMIC
SOCIETY OF FINLAND

grundad 1913 och åter 1923

Ansvarig utgivare

Ekonomiska Samfundet i Finland r.f.

Chefredaktör och redaktionssekreterare

Mikael Kosk
mikael.kosk@gmail.com
040 756 2985
Sandviksgatan 12 D 58
00180 Helsingfors

Redaktionsråd

Johanna Gummerus, Mikael Kosk, Patrik
Lindfors, Max Oker-Blom, Roger Wessman.

Lösnummer och adressändring

Tidskriften skickas kostnadsfritt till
medlemmar. Lösnummer kan beställas
och adressändringar göras på
info@ekonomiskasamfundet.

Ekonomiska Samfundets webbplats

www.ekonomiskasamfundet.fi
Facebooksidan och X-kontot heter
”Ekonomiska Samfundet i Finland”
och båda har användarnamnet
@ekonomiskasamf.

Grafisk form: Synnöve Rabb

Tryckeri: Oy Painotalo tt-urex Ab, Borgå

ISSN 0013-3183 (print)

ISSN 2323-1378 (online)

Omslagsbild: 13 000 personer demon-
strerade för arbetstagarnas rättigheter på
Senatstorget i Helsingfors den 1 februari
2024. Foto: Lehtikuva/Sami Väätänen



Jubilerande samfund tänjer min hjärna

VÅRT SAMFUND fyller i år 130 år och har i tiderna tagit sig an att främja ”högklassig ekonomisk debatt” på svenska i Finland. Som medlem har jag fått njuta av flera högtintressanta diskussioner som belyst ekonomiska frågor ur flera färskta perspektiv. Många av dem har på ett behagligt sätt tänjt min hjärna lite. Vissa har vidgat mina vyer genom att servera en mera komplett helhetsbild. En del diskussioner har ökat min mentala flexibilitet angående ämnen av vilka jag tidigare hade en onödigt svartvit bild.

För mig personligen har Ekonomiska samfundet gett många möjligheter till att utsätta min hjärna för motsägelsefulla synpunkter som serverats från scenen framför oss. I bästa fall har debatten fortsatt i de informella diskussionerna både med andra medlemmar och de inbjudna.

PÅ GRUND AV MEMER, klyschor och andra självreplikerande mentala modeller i människors sinnen upplever många utomstående att vi finlandssvenskar utgör en enhetlig och konformistisk grupp. Lyckligtvis är Ankdammen dock ännu inte så liten att vi alla skulle tänka precis lika. Vi är anhängare av olika ekonomiska ideologier och röstar på flera olika partier. Vi är inte heller så nära släkt att vi alla skulle känna varandra.

Det har varit fint att lära känna många

nya människor under samfundets medlemsmöten, samtidigt som jag har träffat flera gamla bekanta från skoltiden, studentikosa sammanhang, scouterna, orientering, badminton och... ja, som listan visar ÄR ju kretsarna små. Vi finlandssvenskar stöter på varandra gång efter gång.

OFTA STÖTER VI plötsligt på ett vänligt, familjärt ansikte i ett helt nytt sammanhang. Till exempel mitt i ett av våra medlemsmöten försöker vi sedan stretcha hjärnan extra hårt för att komma ihåg vem i all världen det är fråga om. I synnerhet om det gått 35 år sedan vi senast sågs förvandlas gnugandet av de små grå till en herkulisk bragd av olympiska proportioner. En dylik intensiv mental träning gör ju nog gott åt hjärnan, men personligen har jag redan för många

”För mig personligen har Ekonomiska samfundet gett många möjligheter till att utsätta min hjärna för motsägelsefulla synpunkter som serverats från scenen framför oss.”



Ekonomiska samfundets medlemsmöte i januari 2024 handlade om Kina. Foto: Richard Brander

är sedan gett mig tillstånd att avlägsna alla onödiga negativa känslor från ekvationen. Jag har med andra ord slutat skämmas över att jag inte minns precis alla människor jag träffar på nytt.

Dessutom är det ofta helt naturligt att båda bara ler åt situationen då det snabbt visar sig att ingendera av de två ”gamla bekanta” finlandssvenskarna minns exakt var de har träffats tidigare – än mindre hur de ursprungligen känner varandra. Tack vare denna inställning har många tillställningar, inklusive Ekonomiska samfundets medlemsmöten, varit mycket behagligare än de annars skulle ha varit för mig.

NÄR VI DESSUTOM har glädjen att träffa och lära känna helt nya bekanta som inte har svenska som modersmål så kan våra

ekonomiska debatter blir ännu mer mångfacetterade. Glädjande nog hämtar flera av både våra nya och gamla medlemmar friska vindar även i det här hänseendet. Till råga på allt har vi även samarbete med andra organisationer såsom Hanken och Handelsgillet samt glädjen att stundvis njuta av gemensamma evenemang med andra föreningar såsom Taloustieteellinen yhdistys och nu inom kort, tisdagen den 21 maj med Juridiska föreningen.

På det hela taget har Ekonomiska samfundet fungerat som en viktig fläkt för mitt psyke. Den har infört fräscha nya vindar i mitt vindskontor. Tack vare samfundet och dess gemenskap av många intressanta människor känner jag mig alltid uppfriskad efter träffarna och diskussionerna. Väl mött på våra kommande möten, alltså!

Tjänstefiering sätter fokus på kundens behov

En tjänsteleverantör är ett företag som erbjuder sina kunder hjälp i vardagen. Det räcker inte att bistå med bara en del av det som kunden behöver, till exempel maskiner eller komponenter till en produktionsprocess. I kundens vardag eller verksamhet ingår dessutom en räckvidd andra processer som behöver fungera, till exempel leverans, underhåll, information, fakturahantering eller korrigerande av fel i varorna.

Det finns en trend bland många varutillverkande företag att stärka sin konkurrenskraft genom att utvecklas till tjänsteföretag. Om företaget inte kan övergå till uthyrning av sina varor eller ta betalt för användning, är det emellertid i princip omöjligt för varuföretag att bli tjänsteföretag. Man försöker lägga till olika tjänster till erbjudandet, men till slut kommer man fram till att man gjort allt man kunnat hitta på, men resultatet är magert eller obefintligt. Man bedriver nämligen fortfarande varuverksamhet: Kunderbjudandena fokuserar på varorna och styrinstrumenten och företagskulturen är troligen fortfarande varudominerad. Tjänsterna blir mest påhäng. Varor är ting medan tjänster är processer, som kräver en annorlunda styrning och kultur.

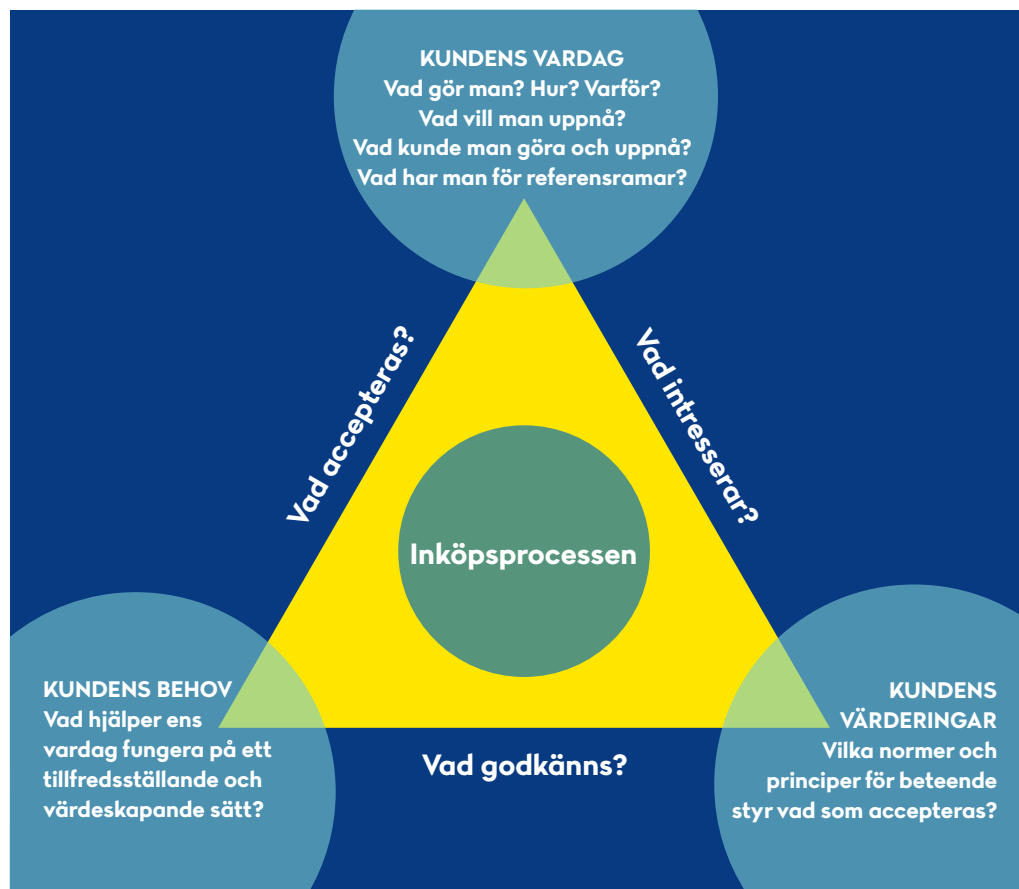
Christian Grönroos är professor emeritus i marknadsföring vid Hanken Svenska handelshögskolan.



I stället för att försöka bli tjänsteföretag kan ett varuföretag sträva efter att bli *tjänsteleverantör*. Ett sådant företag erbjuder *som tjänst* sina lösningar inkluderande varukomponenter och andra element. Vad får ett erbjudande att fungera som tjänst? Kunder önskar köpa från företag som ser till att deras vardagsprocesser fungerar till belåtenhet, på ett värdeskapande sätt. Med andra ord *vill kunder bli hjälpta*. Att *erbjudna hjälp* är definitionen på vad tjänster gör för kunder och andra (Grönroos, 2024).

Kone har för länge sedan tjänstefierat sin hisservice. På vissa marknader använder hissföretaget också interna funktioner som fakturerings-system för att stärka kundrelationerna. Bilden är från Kones showroom i Hyvinge. Foto: Lehtikuva/Antti Aimo-Koivisto





Figur 1. Kundens behovsrum. Vad bestämmer vad som passar och godkänns av kunderna. Källa: Grönroos, C. (2021). *Tjänstefiering. I kundens ögon är alla företag tjänsteleverantörer*, Volante Stockholm.

En tjänsteleverantör är ett företag som erbjuder sina kunder hjälp i vardagen. Det räcker inte att stå till tjänst med bara en del av det som kunden behöver, till exempel maskiner eller komponenter till en produktionsprocess. I kundens vardag eller verksamhet ingår dessutom en räkna andra processer som behöver fungera, till exempel leverans, underhåll, information, fakturahantering eller korrigerande av fel i varorna. Denna del av vardagen måste också skötas, för den är nödvändig för att varan skall vara till nytta och relationen till leverantören fungera. En tjänsteleverantör måste hjälpa kunden i alla viktiga eller i övrigt nödvändiga processer.

För att förvandlas till tjänsteleverantör utgående från tjänstelogik krävs att företaget gör en grundlig översyn av affärsidén, strategier och verksamheten, och utvecklar en tjänstefokuserad affärsmodell. Denna omvandlingsprocess kallas för *tjänstefiering* (Grönroos, 2021).

Tjänstelogik och tjänstefiering

Tjänstelogik som grund för affärsidén och -modell bygger på att företaget är inriktat på att erbjuda hjälp till sina kunder, så att alla deras viktiga eller i övrigt nödvändiga processer och aktiviteter fungerar på ett för dem tillfredsställande och värdeskapande sätt.

Företagets utbud av varor, tjänster, information och annat skall således inte primärt styras som output från företagets produktions- och andra processer, utan i stället som *input till kundernas olika processer och aktiviteter*.

Den traditionella varulogiken, som ofta styr affärsutvecklingen, bygger på det motsatta, nämligen att det är hur effektivt ett företags produktion är som är det viktiga och inte hur effektivt denna output är anpassad till kundernas vardag. Därmed förpassas kunden också ut mot marginalen. Med tjänstelogik som rättesnöre kommer företaget att utvecklas och styras så att det börjar fungera som tjänsteleverantör. Samtidigt blir företaget kundfokuserat.

Eftersom kundernas vardag är omfattande, räcker det således inte med att tillfredsställa ett behov relaterat till en kärnprocess i vardagen, till exempel en produktionsprocess. Man måste känna till hur kundens vardag ser ut, allt som är väsentligt för att kunden skall uppnå sina mål, och hur detta fungerar eller med leverantörens hjälp kunde fungera bättre. Leverantören måste erbjuda hjälp för ett betydligt större *behovsrum* (på engelska *needing*; Strandvik m.fl., 2012) bestående av kundens nödvändiga processer, vilka styr det verkliga behovet och inte enbart det som i första hand uppfattas som behov.

Inköpsbeteende kan ytterligare begränsas av *värderingar* av etiska och inkösprincipiella slag. Kundens vardagsprocesser styr vad som kan intressera, vilket av befintliga värderingar modereras till vad som godkänns och därmed accepteras. Behovsrummet och dess inverkan på inköpsbeteendet illustreras i figur 1.

Detta betyder att kunderbidandena behöver vara mycket mera omfattande än traditionellt. Allt som för kunderna är *viktigt*, till exempel leveranssäkerhet och

Företaget möjliggör

kundernas

definiera kundgrupp/-grupper

affärsprocesser/livsprocesser

beskriv affärskundens eller konsumentens aktuella process

genom att hjälpa dem

med deras processer:

ange de vardagsprocesser där hjälp behövs

Detta förverkligas på följande sätt:

ange behövliga resurser och processer samt hur det bör fungera

för att kunderna skall uppnå

ange vad man strävar efter att kunderna ska uppnå för resultat

och för att företaget skall uppnå

ange vad som skall uppnås, finansiellt och annat

Figur 2. Affärs- och strategischema för utveckling av tjänstefierad verksamhet. Källa: Grönroos, C. (2021). *Tjänstefiering. I kundens ögon är alla företag tjänsteleverantörer*, Volante Stockholm.

pålitliga underhållsprocesser, eller annars *nödvändigt* – till exempel hantering av fel eller fakturering som underlättar kundens ekonomifunktion – bör inkluderas, för att hjälpen skall bli heltäckande. Det här påverkar givetvis också argumenteringen i försäljningen.

Sammanfattningsvis kan *tjänstefiering* beskrivas som *processen att utveckla och framgångsrikt förverkliga en kundfokuserad affärsidé och hjälpande strategi* för att tillfredsställa kundernas hela behovsrum eller som en process för omvandling av ett företags affärsmodell till en modell baserad på tjänstelogik.

Syftet med tjänstefieringen

På en övergripande nivå kräver tjänstefiering att *ägare och företagsledning definierar meningen med företaget som att hjälpa sina kunder*, och inte utifrån varor eller tjänster eller ens utifrån att företaget skall tillfredsställa behov, eftersom behov är ett alltför abstrakt begrepp. Formuleringen ovan är den enklaste men egentligen en fullt tillräcklig beskrivning av ett tjänstefierat företags affärsidé. Det låter som en simpel, rentav barnsligt uttryckt och självklar sak. I verkligheten visar det sig dock ofta vara långt ifrån hur företag i allmänhet styrs.

Med denna affärsidé som grund går det att utveckla hjälpande strategier, det vill säga mål och konkreta riktlinjer för verksamheten, som det fortsatta utvecklingsarbetet med målet att skapa en tjänstefokuserad organisation kan bygga på. Figur 2, ett affärsidé- och strategischema, visar hur meningen med ett tjänstefierat företag (affärsidé) och riktlinjer för verksamheten (strategi) kan formuleras baserat på tjänstelogikens hjälpande ansats. I konkreta situationer kan man fylla i det som efterfrågas i de gröna fälten.

Utgående från en tjänstefokuserad affärsidé och hjälpande strategi kan man identifiera resurser och kompetenser, processer och aktiviteter som bör tjänstefieras, för att företaget skall fungera som tjänsteleverantör. Utgångspunkten är att *alla* tänkbara resurser kan fungera på ett tjänstefierat sätt.

Tjänstefierbara resurser

I varje given situation gäller det att bestämma vilka resurser som bör tjänstefieras. Detta beror på vad som i denna situation påverkar kundens processer. I princip kan man särskilja mellan sex olika typer av tjänstefieringsbara resurser (Grönroos, 2021;2024): Människor, varor och andra artefakter, teknologi, öppet identifierade tjänster, dolda tjänster och det företagsinterna språkbruket.

Som tjänsteforskningen påvisat är människan i en central roll i tjänstefiering. Trots att olika former av teknologi, digitala lösningar och numera också AI får en allt större betydelse är *människan* i olika roller som ledare, planerare och producerande personal i olika processer fortfarande av stor, i många fall avgörande betydelse för hur olika processer fungerar och upplevs (Bowen, 2024).

I kunderbudanden kan också *varukomponenterna* alltid tjänstefieras. Klassiska sätt att göra detta är att skräddarsy eller ibland massskräddarsy varor, men också i sådana fall där detta inte är möjligt, bör man analysera hur en vara kan anpassas så att den underlättar kundens process så mycket som möjligt. Här kan det förutom teknisk anpassning av varan vara fråga om att beakta leveranstider och -processer, och att det är enkelt och problemfritt att underhålla, reparera och ibland uppgradera varan och i slutändan skrota den. Förutom varor finns också andra fysiska element som förpackningar, transportmedel och olika typer av dokument, vilka också kan tjänstefieras, så att de bidrar till det värde kunden upplever av att ha att göra med företaget.

På kundens upplevelse av ett företag inverkar givetvis också användningen av *teknologi* av olika slag, till exempel fysiska och digitala lösningar och system. Digitala

6

typer av resurser är tjänstefieringsbara

1. Människor.
2. Varor och andra artefakter.
3. Teknologi.
4. Öppet identifierade tjänster.
5. Dolda tjänster.
6. Det företagsinterna språkbruket.

VARULOGIK

”Vi levererar värde/mervärde till våra kunder.”

TJÄNSTELOGIK

”Vi möjliggör våra kunders värdeskapande.”

processer måste fungera tillförlitligt och vara lätta att använda och förstå sig på. Ofta utvecklas lösningar baserade på teknologi i alltför stor utsträckning utifrån deras tekniska egenskaper och inte utifrån hur det hjälper kunderna. Enligt en undersökning (Wielgos et al., 2021) misslyckas digitaliseringsprojekt i tre av fyra fall.

I tjänstefierade kunderbudanden ingår givetvis ofta tjänster. Tjänster kan emellertid vara av olika slag. Det man först tänker på är de *öppet identifierade tjänsterna* som allmänt uppfattas som tjänster likt leverans, kundservice över disk och konsultering. Här gäller samma sak som för teknologi. Dessa tjänster utformas och styrs ofta utgående från interna effektivitetskriterier, så att de inte enligt kunderna alltid fungerar tillfreds-

ställande och värdeskapande. Om man till exempel har som mål 90 procents leveranssäkerhet, bortser man ifrån att leveransen till 100 procent fungerar otillfredsställande i 10 procent av fallen. Tjänstefiering kräver att man strävar efter att allt skall fungera.

Vid sidan av de öppet identifierade tjänsterna finns tjänster som bara kunderna uppfattar som tjänster, och då oftast för att de skapar problem. För företagen är de *dolda tjänster* (Grönroos, 2021). Till exempel fakturering, reklamationshantering, call center-service uppfattas oftast enbart som interna ekonomiska, administrativa, juridiska eller operativa processer utan inverkan på kundernas vardag. I verkligheten fungerar de helt annorlunda. De har förmågan att skapa oförutsedda och oönskade dröjsmål och kostnader för kunderna och samtidigt psykologiskt inverka tärande på kundrelationerna. Å andra sidan kan tjänstefiering av sådana dolda tjänster till och med ha stor betydelse för kunders upplevelse av ett företag som leverantör och ha potential att spara pengar och bekymmer för dem – och samtidigt för leverantören!

Ifall exempelvis tidsslukande problem med kontroll och hantering av fakturor och långa och besvärliga hanteringar av fel i varor och processer kan undvikas, faller bekymmer och onödiga kostnader för kunden bort, och leverantörens renommé som hjälpande företag stärks. En grundlig analys av vilka dolda tjänster som finns och vilken betydelse de har för kunderna görs alltför sällan, trots deras potential att i hög grad stärka kundrelationer.

Att ”tala tjänst”

Det finns ytterligare en resurs som har inverkan på företagets förmåga att fungera som tjänsteleverantör men som ofta förbises, nämligen *företagets interna språkbruk*,

såväl på ledningsnivå i strategiskt beslutsfattande och planering som i verksamheten i övrigt. Av tradition är terminologin i företag varubaserad och bygger på varulogik. Språket är i hög grad fokuserat på interna förhållanden och interna besluts- och effektivitetskriterier. Kunden och kundens vardag, roll och förväntningar finns i marginalen. Språkbruket påverkar emellertid människors tankar (Zlatev & Blomberg, 2015), vilket i sin tur påverkar deras attityder till sitt arbete och kunderna. Attityderna styr vad som uppfattas som viktigt i planeringssituationer och i verksamheten samt inverkar på hur man reagerar i olika situationer. Ett varufokuserat språkbruk återspeglar och cementerar varulogikens *inifrån-ut*-management, där interna aspekter dominerar över externa förväntningar.

För en tjänsteleverantörs strävan att hjälpa sina kunder att nå sina mål verkar ett sådant språkbruk hämmande. Man bör identifiera en terminologi och ett språkbruk som är kundfokuserat och stärker tjänstetänkandet och som därmed återspeglar tjänstelogikens *utifrån-in*-management (Grönroos, 2021). Som led i en tjänstefieringsprocess bör man på alla organisationsnivåer lära sig ”*tala tjänst*”. Som bara ett exempel på den behövliga språkförändringen kan nämnas den allmänt använda formuleringen ”Vi levererar värde/mervärde till våra kunder” som bygger på varulogik och återspeglar attityden att företaget bestämmer och producerar vad som är av värde för kunderna.

I själva verket uppkommer kundvärdet först om kunden vid användning av varan eller tjänsten upplever att vad som köpts och levererats verkligen är till hjälp för att vardagen skall fungera tillfredsställande (bruksvärde). Enligt tjänstelogik beskrivs detta verkliga förhållande av uttrycket ”Vi möjliggör våra kunders värdeskapande”. Ett



Som konsument ser ser man ofta varor bytas ut mot tjänster. Kaffeautomaten och printern på jobbet kan skötas av utomstående företag, mat beställs inklusive hemkörning – och tidningsmakarens layoutprogram är ett abonnemang i stället för en engångsinskaffning som bärs hem i en låda. Foto: Mostphotos

sådant uttryck skapar och stärker tänkande fokuserat på utifrån-in och på att hjälpa kunder. Dessutom återspeglas verkligheten i denna formulering.

Tjänstefiering i tjänsteföretag

Tjänstefiering är i första hand tänkt för varuföretag, men i alltför många fall behövs tjänstefiering också i tjänsteföretag som banker, försäkringsbolag och konsultföretag. Trots att tjänsterna är i centrum för erbjudandena fungerar tjänsteföretag nödvändigtvis inte som tjänsteleverantörer. Interna produktionsöverväganden och effektivitetskriterier dominerar. Fokusering på att hjälpa kunderna flyttas till marginalen. Genom ett dylikt fokus på bekostnad av vad kunder egentligen behöver och önskar

sig fjärrar tjänsteföretaget sig från kunderna. En bidragande orsak till ett sådant beteende är idealisering av den fysiska varan som rättesnöre för ledningsbeteende och -terminologi, vilket tar sig uttryck i *produktifiering av tjänster*.

Produktifiering i sig behöver inte vara ett problem, om man därigenom reder upp i invecklade och byråkratiska produktions- och andra processer, för att eliminera onödiga kostnader och förenkla krånglig betjäning av kunderna. Då bibehålls och förtydligas tjänsteföretags främsta konkurrensfördelar, nämligen flexibilitet och anpassningsbarhet. Om produktifieringen däremot i kombination med inifrån-ut-management leder till överdriven standardisering av processer på bekostnad av företagets möjlighet att flexibelt och vid behov anpassningsbart ta hand om sina kunder, förlorar tjänsteföretaget sin konkurrensfördel och börjar alltmer likna ett varuföretag fokuserat på standardiserade lösningar, där priset är den dominerande eller enda konkurrensfördelen. Varulogiken tar över och tjänsteföretaget förblir visserligen tjänsteföretag, men är inte längre tjänsteleverantör. För överproduktifierade tjänsteföretag är tjänstefiering en fungerande lösning.

Avslutande synpunkter

Tjänstefiering inriktad på att skapa en affärsmodell baserad på tjänstelogik är ett sätt att inte bara omvandla företag till tjänsteleverantörer utan också föra dem närmare sina kunder, eftersom tjänstelogiken utgår från kunden och kundens vardag. Detta betyder att externa effektivitetskriterier, till exempel i hur hög grad företagets kunder hjälps att fungera produktivt och framgångsrikt, kommer att dominera över interna kriterier. Detta betyder emellertid inte att interna effektivitetskriterier som

kostnadseffektivitet och effektiv användning av resurser är av mindre betydelse än tidigare. Det är en fråga om att avväga mellan interna och externa besluts-kriterier, men med kunden som rättesnöre.

Tjänstefiering kräver troligen investeringar, men i dagsläget skulle som en följd av digitaliseringen många sådana investeringar ändå göras. Det viktiga är att investera på rätt sätt från början. I stor utsträckning handlar tjänstefiering nämligen inte om att göra nya saker utan i stället om att *på ett nytt sätt* göra vad man redan gör och innovativt använda resurser man redan har.

LITTERATUR

- Bowen, D.E. (2024). 'An organizational behavior/human resource management perspective on the roles of people in service organization contexts: frameworks and themes.' *Journal of Service Management*, 34(1).
- Grönroos, C. (2021). *Tjänstefiering. I kundens ögon är alla företag tjänsteleverantörer*. Volante, Stockholm.
- Grönroos, C. (2024). Business model innovation through the adoption of service logic: evolving to servification. *Journal of Service Theory and Practice*.
- Strandvik, T., Holmlund, M. och Edvardsson, B. (2012). 'Customer needing: a challenge for the seller offering.' *Journal of Business & Industrial Marketing*, 27(2).
- Wielgos, D.M., Homburg, C. och Kuehnl, C. (2021). Digital business capability: its impact on firm and customer performance. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 49(4).
- Zlatev, J. och Blomberg, J. (2015). Language indeed influences thought. *Frontiers in Psychology*, 6, Article 2631.

Kan exportmodellen eller lokala avtal främja sysselsättning och konkurrenskraft?

Regeringen har ställt sig bakom arbetsgivarnas målsättning om en övergång till en exportindustrialmodell för lönesättning enligt svensk förebild. Det är tvivelaktigt om modellen kan infria förespråkarnas förhoppningar om moderata löneökningar som upprätthåller konkurrenskraften. Skogsindustrin har redan tagit det logiska följande steget till helt lokala förhandlingar.

Näringslivets centralförbund beslöt i november 2015 att sätta punkt för inkomstpolitiska helhetslösningar genom att ändra stadgarna, så att organisationen inte längre kunde vara en avtalspart¹. Den uttalade strävan var en övergång till den svenska modellen, där löneökningarna bestäms av förhandlingarna inom exportindustrin. Övriga branscher förväntas acceptera den linje som exportbranscherna kommit överens om.

Den kritiska punkten i den här modellen är vad som skall förhindra löntagarorganisationerna i andra branscher att kräva högre löneökningar för sina medlemmar än vad exportindustrin fått. Speciellt inom kvinnodominerade vårdbranscher har facket haft svårt att acceptera, att lönerna inte skulle kunna öka mer än den genomsnittliga nivån.

Roger Wessman är fristående skribent, föreläsare och konsult.



Efter övergången till branschvisa avtal 2018 lyckades arbetsgivarna relativt väl hålla den allmänna löneutvecklingen i linje med det som industrins avtal stakat ut. Det främsta undantaget var att lönekostnaderna i den offentliga sektorn steg klart snabbare 2019, då de arbetstidsförlängningar som avtalats i det så kallade konkurrenskraftsavtalet 2016 upphörde.

Förlängningarna hade främst drabbat den offentliga sektorn, så de relativa löneförhållandena mellan privat och offentligt anställda återgick till läget före konkurrenskraftsavtalet.



Strejk vid UPM:s fabrik i Kaukas i Villmanstrand 2022. Skogsindustrin har gått in för att föra alla förhandlingar om löner och arbetsvillkor på företagsnivå, och det har lett till konflikter med arbetstagarna. Foto: Lehtikuva/Lauri Heino

Våren 2022 accepterade kommunsektorns avtalsparter dock ett förlikningsförslag, enligt vilket de anställda under en femårsperiod skulle få en procentenhet högre årliga löneökningar än exportsektorn. Detta avtal utmanade öppet den exportdrivna lönemodellen.

Problemet med branschvisa avtal

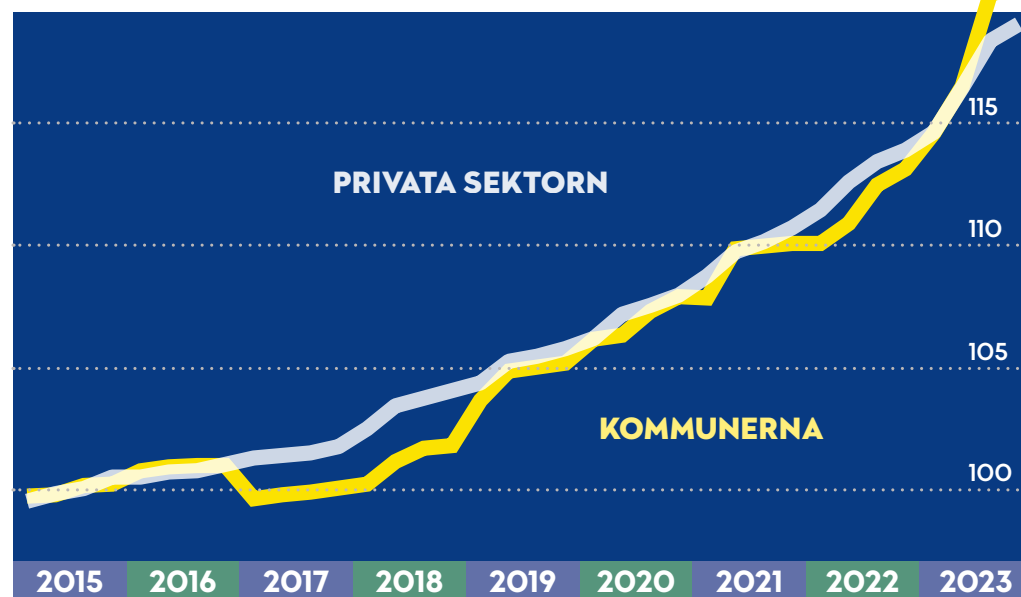
Enligt den klassiska Calmfors-Driffordmodellen² för arbetsmarknadernas funktion är problemet med branschvisa kollektivavtalsförhandlingar att arbetstagarna inom varje enskild bransch inte har skäl att ta

hänsyn till avtalens inverkan på den övriga ekonomin.

Företagen kan till stor del överföra kostnaden av löneökningarna till kunderna genom högre priser, då de inhemska konkurrenternas kostnader stiger lika mycket. Det gör att arbetsgivarna inte heller har så starkt tryck att hålla lönekostnaderna i schack.

Om löntagarna i alla branscher får igenom höga löneökningar blir slutresultatet dock att en hög inflation åter upp löneförhöjningarna. Om centralbanken därtill försöker hålla inflationen i schack med räntehöjningar är följden en ökad arbetslöshet.

Förtjänstnivåindex 2015 = 100



Figur 1. Löneökningarna följde exportindustrins linje, tills kommunektorn avvek 2022.
Källa: Macrobond, Statistikcentralen

För ett euroland som Finland utan egen centralbank kan höga löneökningar leda till högre arbetslöshet genom att konkurrenskraften försämras. Exporten minskar och en ökad import tränger undan den inhemska produktionen.

Även löneökningar i företag som verkar på hemmamarknaden eller inom den offentliga sektorn kan påverka konkurrenskraften. Exportföretagens kostnader ökar då de inhemska tjänster de köper blir dyrare och skatterna höjs för att täcka stigande offentliga kostnader.

Vad vi har är ett klassiskt fripassagerar-dilemma. För varje enskilt branschförbund är det vettigt att driva på höga löneökningar för sina egna medlemmar, även om slutresultatet för allas del skulle vara bättre, om alla kom överens om måttliga löneökningar.

Enligt Calmfors-Drifford-hypotesen leder centraliserade helhetsuppställningar till mer måttliga löneökningar än avtal på

branschnivå. Inget förbund kan vara fripassagerare, eftersom avtalsparterna vet att vad de kommer överens om direkt påverkar hela ekonomin.

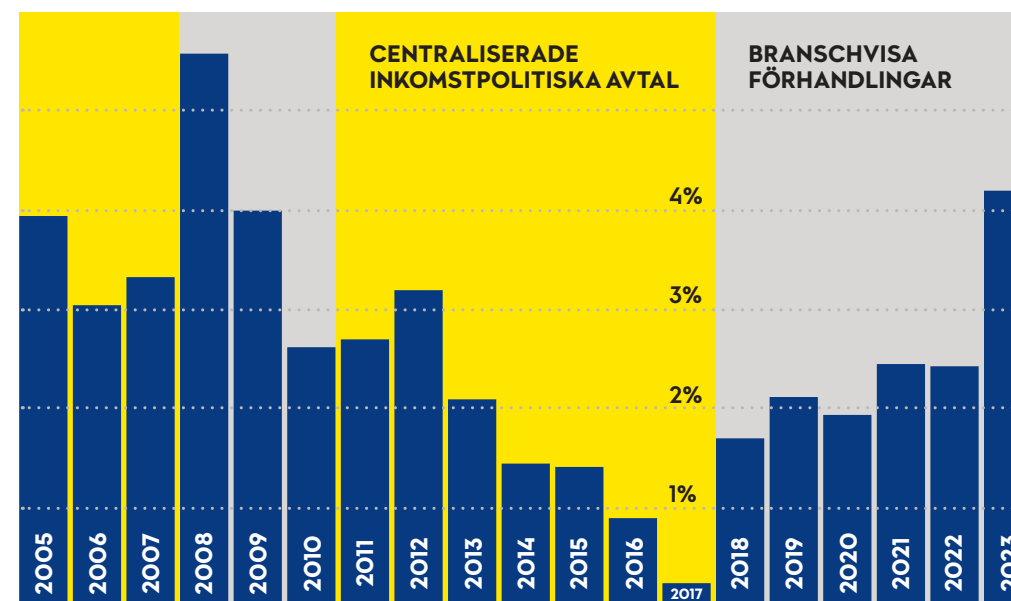
Skenande branschvisa förhandlingar

Från den finländska arbetsmarknadshistorien har vi exempel på att löneökningarna skenat i väg under branschvisa förhandlingar, precis som Calmfors-Drifford förutspår. Den snabbaste löneuppgången sedan millennieskiftet såg vi till exempel år 2008, efter branschvisa förhandlingar där vårdarna satte takten.

Det så kallade konkurrenskraftsavtalet som ledde till nästan obefintliga löneökningar 2016 och 2017, ger också stöd åt tanken att parterna vid centraliserade förhandlingar kan vara mer benägna att beakta effekterna på hela ekonomin.

Efter återgången till branschvisa avtal 2018 har löneökningarna gradvis

Förändring i förtjänstnivåindexet i procent år/år



Figur 2. De högsta löneökningarna har setts under år med branschvisa förhandlingar.
Källa: Macrobond, Statistikcentralen

accelererat, precis som teorin förutspår.

Förstås påverkas löneavtalen av den allmänna ekonomiska situationen och inte bara förhandlingsmodellen. Den ekonomiska stagnationen och höga arbetslösheten var drivande krafter bakom konkurrenskraftsavtalet, och den höga inflationen förorsakad av Rysslands anfallskrig i Ukraina drev upp lönekraven 2023.

Statsminister **Petteri Orpos** regering har reagerat mot de accelererande löneökningarna med ett lagförslag som skulle förhindra riksförlikningsämbedet att föreslå löneförhöjningar, som avviker från den allmänna linjen som exportindustrin satt.

Lagförslaget löser dock inte grundproblemet. Förbunden kan även om lagförslaget godkänns kräva högre löneökningar än vad den allmänna linjen föreskriver och med strejkhott försöka få arbetsgivarna att acceptera den. Det kan dock bli svårare att lösa konflikten, om parterna blir tvungna

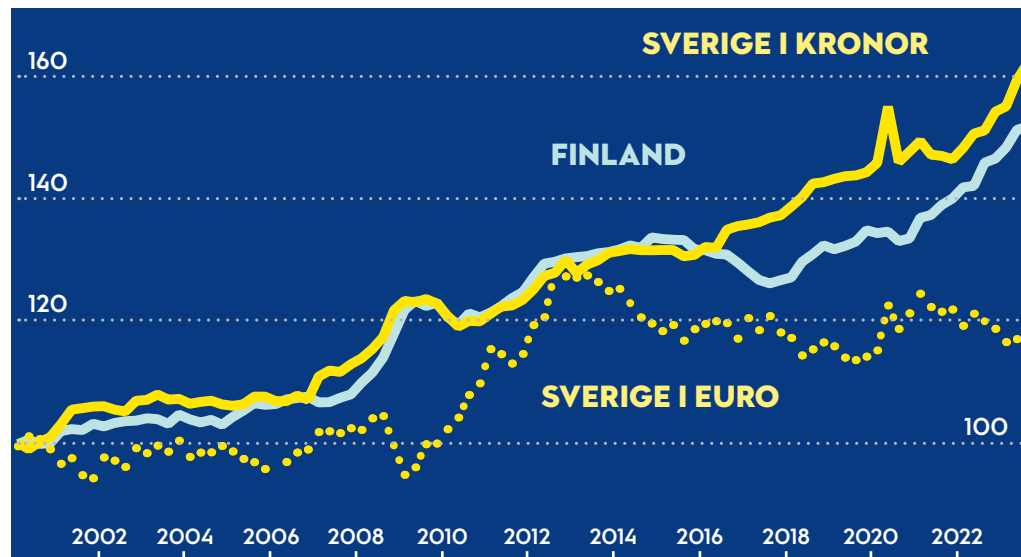
att skriva ihop ett avtal som tillfredsställer arbetstagarna, utan hjälp av en förmedlare. Kommunsektorns arbetsgivare befarar också i sitt remissvar³ till lagförslaget att konflikterna därmed kan bli långvarigare.

Förebilden finns i Sverige

Förebilden till idén att binda riksförlikningsämbedet till den exportdrivna modellen hittas igen i vårt västra grannland. Det svenska Medlingsinstitutet inrättades år 2000 med uppgift att verka för att den konkurrensutsatta sektorn sätter normen för löneökningar på hela arbetsmarknaden. Institutet övervakar att avtalen följer den ökningstakt i arbetskostnaderna (det så kallade märket) som sätts av parterna.

En central orsak till att det svenska systemet fungerar är dock att märket utgör en stark social norm som både arbetsgivar- och arbetstagarorganisationerna slutit upp bakom. Det gör tröskeln hög för enskilda

Enhetsarbetskostnader år 2000 = 100



Figur 3. Lönekostnaderna har stigit snabbare i Sverige än i Finland, men den svenska kronan har försvagats. Källa: Macrobond, Eurostat, Europeiska Centralbanken

branschförbund att öppet utmana normen genom att kräva högre löneökningar för sina egna medlemmar.⁴

Att avgöra exakt vad kostnadseffekten av ett enskilt avtal är kan dock vara komplicerat, då avtalen kan vara mycket komplicerade och innefatta olika lokalt fördelade lönepotter och förändringar i arbetstids- och andra villkor. Medlingsinstitutets uppgift blir då att bedöma den totala kostnadseffekten, så att utomstående kan bedöma huruvida ett branschavtal följer märket.

Den sociala normen stärks i Sverige av det att förhandlingarna som sätter märket sker koordinerat för hela industrin. I den deltar förbund från alla fackliga centralorganisationer – arbetarnas LO, tjänstemännens TCO och akademikernas Saco.⁵

I Finland har facket inte accepterat exportindustrins linje som normerande. Det finns heller inget motsvarande heltäckande avtal för alla anställda inom industrin att gå efter. Det bredaste avtalet är mellan Indu-

strifacket och Teknologiindustrin. Skogsindustrin står helt utanför, då arbetsgivarna beslutit att inte göra upp avtal på bransch-nivå.

Kronan bestämmer konkurrenskraften

Att just industrin skall sätta takten för löneökningar motiveras med att denna är utsatt för internationell konkurrens och därmed inte kan skjuta över löneökningarna till kunderna. Därför har avtalsparterna inom industrin större tryck på sig att förhandla fram moderata löneökningar än branscher inom den slutna sektorn som kan vältra över kostnaderna på inhemska kunder eller skattebetalarna.

Just för Sveriges del är det här argumentet relativt svagt, då landet har en fritt fluktuerande valuta som har stor betydelse för exportindustrins konkurrenskraft. Löneökningar kan kompenseras av en försvagning i valutan.

Sedan millennieskiftet har enhetsarbets-

”Sverige har den svaga kronan, inte speciellt måttliga löneökningar, att tacka för att konkurrenskraften utvecklats bättre än i Finland.”

kostnaderna i Sverige stigit något snabbare än i Finland. Gapet förorsakas framför allt av det finländska konkurrenskraftsavtalet, som sänkte kostnaderna.

Enhetsarbetskostnaderna mäter lönekostnaderna per producerad enhet. Den tar alltså hänsyn till utvecklingen i produktiviteten.

Under samma tidsperiod har dock eurons kurs stigit med en tredjedel i förhållande till den svenska kronan. Tack vare detta har den svenska industrins priskonkurrenskraft kraftigt förbättrats jämfört med den finländska industrin, mätt med enhetsarbetskostnader i euro.

Sverige har således den svaga kronan, inte speciellt måttliga löneökningar, att tacka för att konkurrenskraften utvecklats bättre än i Finland.

Under årens lopp har fluktuationerna i kronans kurs lett till stora svängningar i den svenska industrins konkurrenskraft. Det verkar dock inte ha haft stor inverkan på löneutvecklingen. Löneökningstakten har till exempel inte accelererat då kronan försvagats, och svenska företag skulle ha haft råd att betala högre löner. Löneökningarna har legat stadigt kring 3 procent årligen.

Snarare än exportindustrins lönebetalningsförmåga verkar löneökningarna ha bestämts av Riksbankens inflationsmål. Lönerna har satts så att reallönerna stadigt stiger, om inflationen hålls på förväntad

nivå. Denna analys bekräftas till exempel av Sveriges mest internationellt renommerade ekonomiska forskare, professorn och före detta ledamoten i Riksbankens styrelse **Lars E.O. Svensson**.⁶

Att industrin förhandlat fram konstant moderata löneökningar kan således inte förklaras med behovet att upprätthålla konkurrenskraften. Speciellt under år då kronan varit svag har detta tryck varit marginellt.

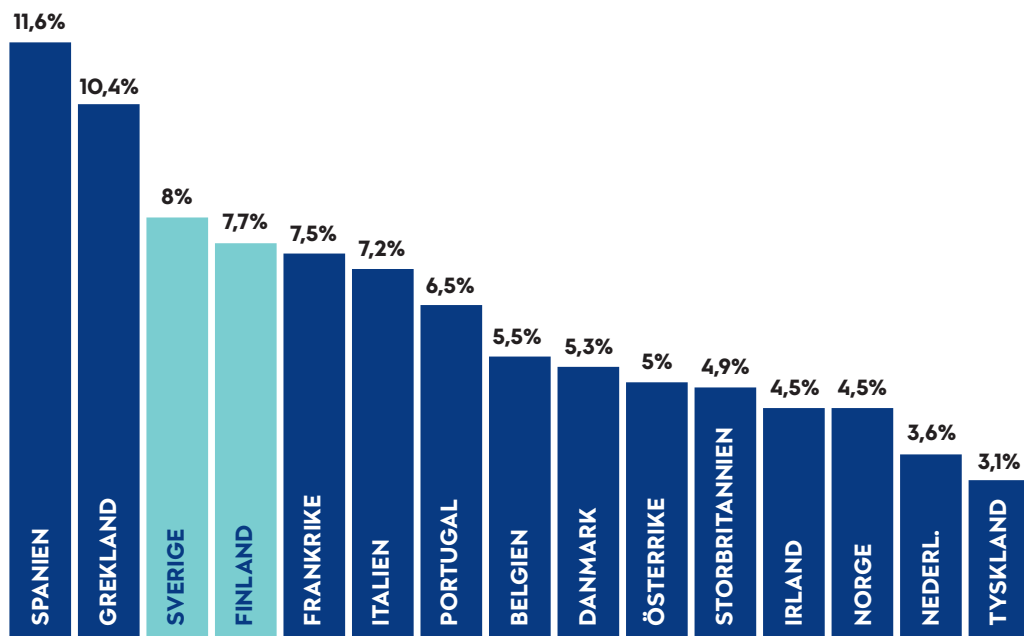
Förklaringen är snarare den, att avtalsparterna inom industrin vet att de sätter löneökningstakten för hela ekonomin. Om de sätter högre löner än inflationsmålet tål kommer Riksbanken att vara tvungen att svara med räntehöjningar samtidigt som den högre inflationen åter upp värdet av de högre löneökningarna.

Läget annorlunda för ett euroland

En exportdriven lönemodell kunde tänkas passa bättre för ett euroland som Finland än för Sverige. Genom att vi har en gemensam valuta med de flesta av våra handelspartner bestäms industrins konkurrenskraft mer av storleken på löneökningarna än av fluktuationer i valutakurserna. Trycket på industrin att hålla löneökningarna måttliga borde vara ännu större än i Sverige, då alla vet att höga löneökningar inte kan ätas upp av en försvagning av valutan.

Å andra sidan kan ett land som är medlem av den gemensamma valutan tidvis ha behov av att klart förbättra sin konkurrenskraft genom att få ner lönekostnaderna, då den inte kan låta sin valuta försvagas. För Finland fanns ett dylikt behov till exempel efter kollapsen av Nokias mobiltelefonverksamhet och raset i exporten till Ryssland 2015.

Situationen löstes genom konkurrenskraftsavtalet, som förhandlades fram i trepartsförhandlingar mellan arbetsmarknadens centralorganisationer och staten.



Figur 4. Både Sverige och Finland har hög arbetslöshet jämfört med resten av Europa.
Källa: Macrobond, Eurostat

Staten lockade löntagarna bland annat med skattesänkningar för att kompensera för avtalets direkta inverkan på deras disponibla inkomster.

Frågan är om en dylik lösning vid behov går att förhandla fram på branschnivå.

Svårt korrigera relativa löner

Problemet med både centraliserade helhetsavtal och den exportledda modellen är dock, att de stipulerar lika stora löneökningar för alla. Det blir därmed svårt att korrigera de relativa lönerna mellan olika grupper, om det skulle finnas behov till det.

Behovet att förändra relativa löner kan finnas dels för att korrigera historiska orättvisor i lönesättningen, dels av att förändringar i ekonomin minskat efterfrågan på vissa yrken och ökat efterfrågan av andra.

För kvinnodominerade värddyrken kan bägge faktorerna anföras som motivering till en höjning av de relativa lönerna.

Om lönerna inom olika yrkeskategorier inte anpassar sig till utbud och efterfrågan

”Är vi villiga att acceptera hur låga löner som helst, om det krävs för att få ner arbetslösheten?”

är följden strukturell arbetslöshet. Vi har samtidigt brist på arbetskraft i vissa branscher, och arbetslöshet bland arbetare som inte har yrkeskunskap eller fallenhet att sköta det jobb det finns efterfrågan på.

Både Finland och Sverige hör till de västeuropeiska länder som har den högsta arbetslösheten. På basen av detta är det tvivelaktigt att framföra den svenska lönebildningsmodellen som ett sätt att förbättra sysselsättningsläget i Finland.

Problemet löses dock inte genom att ge möjligheter till olika stora löneökningar i olika branscher. Länder där riksomfattande löneförhandlingar förs på branschnivå, som till exempel Frankrike och Italien, klarar sig

knappt bättre än Sverige och Finland. Det är inte särskilt överraskande på basen av ovannämnda teori, enligt vilken branschvisa förhandlingar över lag tenderar att leda till överstora löneökningar.

Bland de länder som har relativt låg arbetslöshet finns länder där löneförhandlingar i stor utsträckning sker på företagsnivå. Speciellt Tyskland har sett en dramatisk nedgång i arbetslösheten under de senaste decennierna efter arbetsmarknadsreformer som gav ökade möjligheter att anpassa lönerna efter sysselsättningsläget.

Enligt Calmfors-Drifford-modellen fungerar decentraliserade förhandlingar på företagsnivå bra. Då förhandlingarna förs på företagsnivå har parterna stor anledning att hålla löneökningarna måttliga. Konkurrensen med andra företag begränsar möjligheten att vältra över kostnaden på kunderna. Om det finns utbredd arbetslöshet i branschen kan ett företag erbjuda dessa jobb till en lägre lön än vad andra företag betalar sina anställda.

Risken för alltför låga löner

Det finns dock en befogad oro att decentraliserade löneförhandlingar kan ge arbetsgivarna en för stark förhandlingsposition och trycka ner lönerna för lågt.

Delvis är det här en värderingsfråga. Är vi villiga att acceptera hur låga löner som helst, om det krävs för att få ner arbetslösheten? I Tyskland ledde den tilltagande mängden låglönejobb till ett införande av minimilöner år 2015, för att begränsa hur långt företagen kunde pressa ner lönerna.

Lönerna kan bli för låga även om vår målsättning är att maximera sysselsättningen. Detta inträffar då företagen skulle vilja anställa flera, men potentiella arbetstagare inte är villiga att ta emot jobben, då de upplever lönerna som alltför låga.

Företagen är inte nödvändigtvis i en dylik



Exportmodellen gör det svårt att höja lönenivån i förhållande till andra yrkesgrupper i relativt lågavlönade branscher som vården.
Foto: Mostphotos

situation beredda att höja lönerna för att locka till sig mera arbetskraft, emedan de då skulle vara tvungna att betala högre löner även för nuvarande anställda.

Om sysselsättningen hålls för låg på grund av för låga löner syns problemet inte i arbetslöshetsciffrorna, som bara räknar de som aktivt söker jobb. Det syns då i att allt fler stannar utanför arbetskraften.

I till exempel USA har studier visat att en höjning av minimilöner kan öka sysselsättningen speciellt på områden, där det finns begränsad konkurrens mellan företagen om arbetskraften, och arbetsgivarna därför har en stark förhandlingsposition i förhållande till de anställda.⁷

Införandet av minimilönerna i Tyskland hade inte heller någon stor negativ effekt på sysselsättningen.⁸

Vägen mot mer lokala förhandlingar

Parallellt med talet om en övergång till en exportbranschdriven lönemodell har arbetsgivarna och den nuvarande regeringen också

talat för en allt större möjlighet till lokala förhandlingar.

En sådan övergång har i någon mån skett, då det i flera kollektivtal har skrivits in klausuler som ger möjlighet för företagen och arbetstagarnas representanter att komma överens om lokala avvikelser i arbetsvillkoren. Kollektivtalen kan också ge möjlighet att lokalt komma överens om till exempel hur löneökningar fördelas.⁹

En överenskommelse om hur löneförhöjningarna fördelas på lokal nivå kunde ge utrymme för att justera de relativa lönerna mellan olika arbetstagargrupper. Enligt näringslivets forskningsinstitut ETLA har de lokala pottorna minskat löneskillnaden mellan arbetare men ökat löneskillnaderna mellan tjänstemän. Detta förklaras av att arbetarnas representanter har varit mer inriktade på att minska löneskillnaderna än tjänstemännens.

Justeringsmånen i de lokala pottorna gäller dock enbart för anställda inom samma företag och kan inte korrigera löneskillnaderna mellan olika branscher.

På lokal nivå är det förstås alltid möjligt att komma överens om högre löneökningar och bättre arbetsvillkor än vad kollektivavtalen slagit fast inom branscher där det finns brist på arbetskraft. Speciellt inom den offentliga sektorn är arbetsgivarna benägna att hålla sig strikt till kollektivavtalen.

Lagstiftning för ökad lokal flexibilitet

Regeringen driver också på en lagändring som skall utöka möjligheterna till lokala avtal. Det gäller främst för företag som inte är medlemmar i arbetsgivarförbundet men som är tvungna att följa kollektivtal som är allmänbindande för hela branschen. Dessa företag skall enligt lagförslaget också få möjligheter till att göra lokala avtal med sina arbetstagare, även om arbetarna inte är fackanslutna och representeras av en facklig förtroendeman.

”Enligt ETLA har de lokala pottorna minskat löneskillnaden mellan arbetare men ökat löneskillnaderna mellan tjänstemän.”

Lagändringen ger inte de oorganiserade företagen möjlighet att sluta lokala avtal till vilka villkor som helst. De kan endast göra lokala avtal inom de ramar som kollektivavtal och lagar stipulerar, precis som organiserade företag redan nu har möjlighet att göra.

Oron från fackets sida är dock att lagändringen minskar företagens intresse att ansluta sig till arbetsgivarorganisationerna. Nu är möjligheten att göra lokala avtal en morot, som lockar företagen att organisera sig.¹⁰

Om allt färre företag organiserar sig, kan det dock leda till att kollektivavtalen inte längre är allmänbindande, vilket kräver att avtalen har en tillräckligt hög täckningsgrad. Då blir det fritt fram för företagen att sluta avtal med sina anställda inom de vida gränser som lagen sätter.

Skogsindustrin banar väg

Skogsindustrin meddelade 2020 att den inte längre sluter branschvisa avtal, utan alla förhandlingar förs på företagsnivå. I och med att det inte längre finns något gällande kollektivavtal kan företagen fritt förhandla om löner och andra arbetsvillkor.

En motsvarande utveckling har skett inom dataservicebranschen där kollektivavtalet för närvarande bara täcker en mindre andel av branschen och därför inte längre bedöms vara allmänbindande. De företag som väljer att inte ansluta sig till branschens

kollektivavtal är inte bundna av dem.

Dessa avtal har inte lett till någon lönedumpning. Enligt ETLAs studie har övergången till lokala avtal till och med lett till högre löneökningar inom pappersindustrin medan löneökningarna i övriga skogsindustrin och dataserviceindustrin inte signifikant påverkats.¹¹

Hur representativa dessa branscher är för effekten av en övergång till lokala avtal kan ifrågasättas.

Förhandlingssituationen inom skogsindustrin har inte dramatiskt förändrats. Det är en internationell bransch som i Finland domineras av några stora företag, på vilka arbetarna är relativt väl organiserade.

Det är inte så stor skillnad för Pappersförbundets förhandlingsposition om det ställs mot företagen en för en, eller diskuteras ett avtal för hela branschen. Det finns ingen större oro för konkurrens från små oorganiserade företag som kan verka utan avtal med förbundet.

Redan tidigare har situationen inom skogsindustrin varit den att överenskomna löneökningar inte har kunnat överföras till priserna, som sätts på världsmarknaden.

Dataservice hör till de branscher som snarare lider av kronisk arbetskraftsbrist, och det finns knappast någon press nedåt på lönerna.

Vad effekterna av ett läge utan allmänbindande kollektivtal skulle vara i till exempel byggnadsindustrin, som i dag har hög arbetslöshet och en stor mängd medelstora och små företag, är en helt annan fråga.

FOTNOTER

¹ Elinkeinoelämän keskusliitto: ”EK:n sääntömuutos viitoittaa tietä kohti paikallista sopimista.” 25.11.2015. <https://ek.fi/ajankohtaista/tiedotteet/ekn-saantomuutos-viitoittaa-tieta-kohti-paikallista-sopimista/>

² Calmfors, Lars & Driffill, John: ”Bargaining structure, corporatism and macroeconomic performance”, *Economic Policy*, Vol. 3:6, (1988), 13–61

³ Oikeusministeriö: ”Työ- ja elinkeinoministeriön lausuntopyyntö vientivetoista työmarkkinamallia ja sovittelujärjestelmän kehittämistä koskevista hallitusohjelmakirjauksista”. 9.1.2024. <https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/ShowAllProposalsAnswers?proposalId=a928c435-63c9-4674-a07d-08c4f2e1c19d>

⁴ Industrins ekonomiska råd: ”Den svenska industrin, industriavtalet och framtida utmaningar.” Stockholm 2017.

⁵ Kjellberg Anders: ”Den svenska modellen ur ett nordiskt perspektiv: Facklig anslutning och nytt huvudavtal” Arena Idé, Stockholm, (2023). sid 42ff

⁶ Svensson, Lars E.O.: ”The Possible Unemployment Cost of Average Inflation below a Credible Target”, *American Economic Journal: Macroeconomics*, Vol 7:1 (2015), 258–96

⁷ Azar, José et al: ”Minimum Wage Employment Effects and Labor Market Concentration” National Bureau of Economic Research: Working Paper 26101. (2019)

⁸ Caliendo, Marco et al: ”The Causal Effects of the Minimum Wage”. IZA Institute of Labor Economics. Discussion paper. 12043 (2018)

⁹ Kauhanen Antti et al: ”Heterogeneous Impacts of the Decentralization of Collective Bargaining”. ETLA: Working Papers 83 (2020)

¹⁰ Kaukoranta, Ilkka: ”Hallituksen toimet uhkaavat pohjoismaista sopimisen mallia.” SAK Blogi 14.02.2024 <https://www.sak.fi/ajankohtaista/blogi/hallituksen-toimet-uhkaavat-pohjoismaista-sopimisen-mallia>

¹¹ ”Kauhanen, Antti: ”Neuvottelujärjestelmän hajautuminen ei laskenut palkkoja: Tuloksia metsäteollisuudesta ja ohjelmistoalalta”. ETLA Muistio No 121. (25.4.2023)

Utvecklingen av nya betalningsmedel som ägt rum under de senaste årtiondena och blivit allt snabbare, har minskat användningen av kontanter som betalningsmedel. Pengar har emellertid andra egenskaper än att vara ett bytesmedel. Som ett betalningsmedel med ytterst god likviditet passar kontanter utmärkt för att bereda sig på osäkra situationer, då man kan förutse störningar i användningen av andra betalningsmedel.

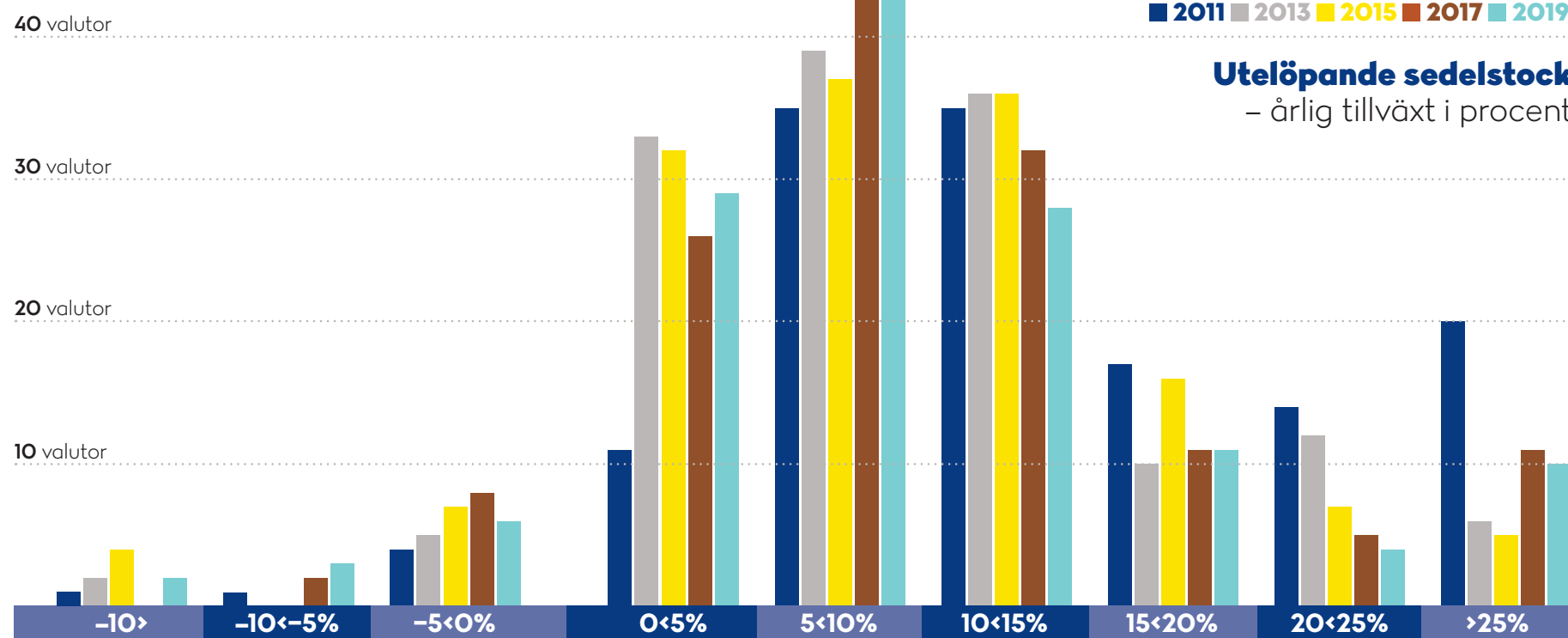


Diagram 1. Fördelning av årlig tillväxt av utelöpande sedelstock på 2010-talet (ca 140 valutor).

I osäkra tider ger kontanter beredskap

Denna trend fick nya krafter under coronaviruspandemin på grund av att människorna anlidade näthandel till följd av begränsningar och rörelseförbud. När dessutom en ogrundad uppfattning uppstod att kontanter skulle sprida viruset, framkom i butiker rekommendationer om att inte använda kontanter, vilket ytterligare ökade kontaktlös betalning.

Under coronaviruspandemins turbulenta omständigheter råkade det paradoxalt hända att samtidigt som användningen av kontanter som betalningsmedel minskade



Antti Heino är extern rådgivare vid Finlands Bank.

kraftigt, accelererade dess användning för beredskap vid global osäkerhet.

Coronaviruspandemin var inte den första globala osäkerhetsskapande episoden, under vilken ovanstående utveckling har förverkligats. Under omständigheter där kontanters roll som betalningsmedel har minskat, har

företeelsen skapat press på penningförsörjningens effektivitet och på att överväga alternativa lösningar att bevara pengar utgivna av centralbanker.

Dessa frågor skall granskas närmare både globalt och i andra nordiska länder i ljuset av utvecklingen under de senaste årtiondena.

Efterfrågan på sedlar globalt

Den följande granskningen baserar sig på data från drygt 140 centralbanker. Den omfattar nästan alla sedlar utgivna av centralbanker och andra penningmyndigheter, med undantag av ett halvt dussin valutor om vilka ingen data publiceras. Betydelsen av de sistnämnda valutorna är obetydlig ur helhetens synpunkt.

För att se de globala osäkerhetslägena i rätt perspektiv granskas först efterfrågan på sedlar på 2010-talet, som kan anses

”normalt” ur synvinkeln av efterfrågan på kontanter. Världsekonomin drabbades inte av sådana globala störningar på 2010-talet som vid tidpunkter som granskas separat senare.

Följande två diagram har samma struktur. Horisontalaxeln bildas av en årlig tillväxt av utelöpande sedelstock i olika klasser mellan mindre än minus 10 procent och större än 25 procent. Vertikalaxeln föreställer antalet valutor som hade en tillväxt i motsvarande klass under ett visst år.

Diagram 1 avbildar en fördelning av den årliga tillväxten av utelöpande sedelstock under åren 2011, 2013, 2015, 2017 och 2019. Fördelningarna är förhållandevis likadana och påminner om en normalfördelning. Under alla år har en stor del av valutorna haft en tillväxt av utelöpande sedelstock på mellan 5 och 10 procent.

■ 2021 ■ 2022

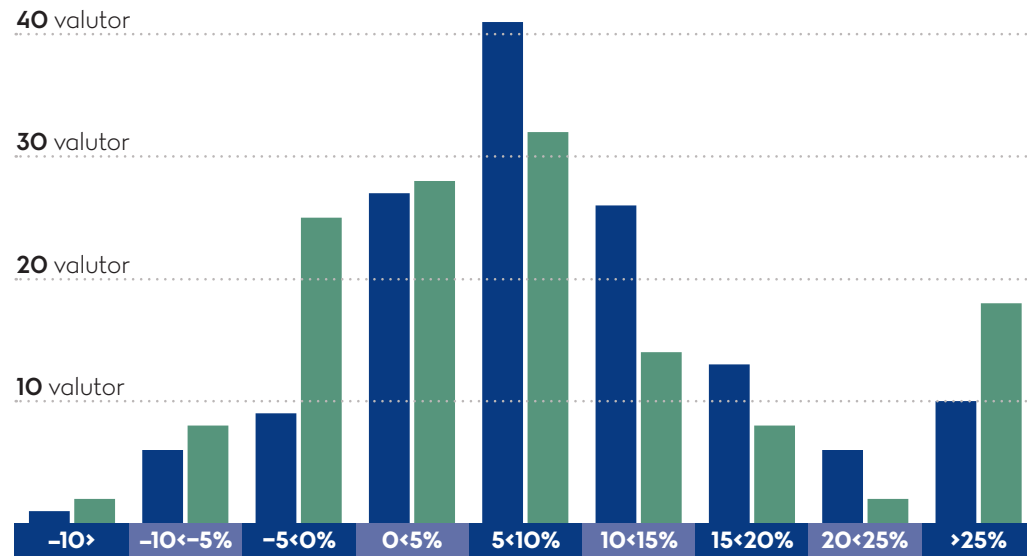


Diagram 2. Fördelning av årlig tillväxt av utelöpande sedelstock under åren 2021 och 2022 (139 valutor).

Samtidigt har andelen av de valutor vilkas tillväxt har antingen minskat eller ökat kraftigt varit obetydlig med undantag av året 2011.

Mot denna bakgrund granskas tre olika episoder under de senaste årtiondena, som alla skapade en känsla av global osäkerhet, och dessa episoders inverkan på efterfrågan av sedlar analyseras. De tre episoderna är millennieskiftet i slutet av året 1999, finanskrisen år 2008 och coronaviruspandemin år 2020. Det finns data om 105 valutor från alla dessa tre episoder och de bildar bas för följande granskning.

Allmänheten tömde sina depositioner

Mot slutet av 1999 spreds globalt en oro över att bankernas databehandlingssystem inte skulle kunna hantera millennieskiftet. Därför tömde allmänheten sina depositioner. Människorna reagerade starkt på osäkerheten i slutet av 1999.

Nästan hälften av 105 valutor hade en årlig tillväxt av sedelstocken på mer än 25

procent. När det blev klart efter millennieskiftet att bankernas databehandlingssystem hade fungerat ordentligt och osäkerheten försvann, satte deponenter i stora skaror in sina extra kontanter på bank. Följden var, att i slutet av år 2000 var den årliga tillväxten av sedelstocken negativ för 40 procent av valutorerna.

Härnäst granskar vi sedelstockens utveckling under finanskrisen genom samma 105 valutor som tidigare. I samband med finanskrisen under 2008 uppnådde efterfrågan på sedlar inte samma dimensioner som vid millennieskiftet, även om nästan 55 procent av 105 valutor hade tvåsiffrig årlig tillväxttakt.

Orsaken var sannolikt att finanskrisens vågor inte utsträckte sig till alla hörn i världen, såsom oron om datasystemen i slutet av år 1999. Därför var också människornas reaktion i utvecklingen av sina överskottskontanter 2009 återhållsammare än 2000. Bara drygt 20 procent av valutorerna hade en negativ tillväxttakt 2009.

Utelöpande sedelstock i miljarder kronor

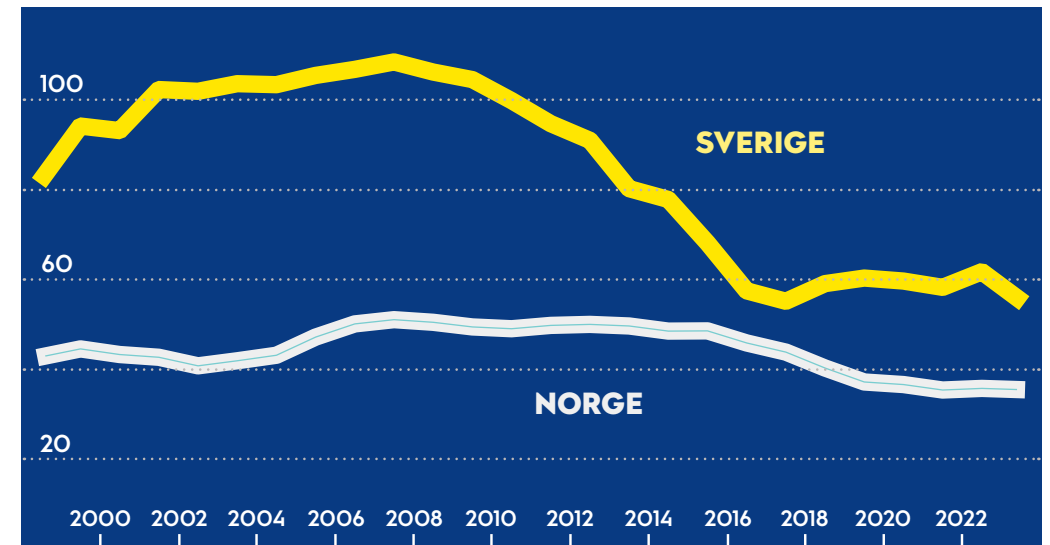


Diagram 3. Utelöpande sedlar i Sverige och Norge. Källa: Sveriges Riksbank, sedel- och myntstatistik, Norges Bank: Årsrapporter.

Kraftig reaktion under pandemin

Den tredje episoden under granskning är coronaviruspandemin. Människornas reaktion på osäkerheten var klart kraftigare år 2020 än i föregående exempel i samband med finanskrisen. Det hade sannolikt att göra med pandemins globala inverkan. Allmänheten oroade sig över minskad tillgång till bankautomater på grund av begränsningar och rörelseförbud, och var rädd för störningar i elektroniska betalningar. Därför hade över 76 procent av valutorerna tvåsiffrig årlig tillväxt och nästan hälften av valutorerna hade den högsta årliga tillväxten under det gångna årtiondet. Enbart tre valutor hade en negativ årlig tillväxt. Två av dem var svenska och norska valutor, som skall granskas separat senare.

På samma sätt som efter finanskrisen satte deponenter inte in sina överskottskontanter på banker år 2021, utan fördelningen av den årliga tillväxten av den utelöpande sedelstocken var likadan som före pandemin. Endast 12 procent av valutorerna

hade en negativ tillväxt och nästan hälften av valutorerna hade en tillväxt mellan 5 och 15 procent. Denna utveckling bekräftar att människornas beteende under en engångs-osäkerhet (årsskiftet 1999/2000) och en kontinuerlig osäkerhet skiljer sig åt (finanskrisen och coronapandemin).

Kraftig inflation och högre räntor

Coronapandemin förorsakade störningar i leveranskedjor som tillsammans med Rysslands invasion av Ukraina år 2022 gav upphov till, förutom geopolitiska spänningar, en kraftig inflation av livsmedel och energi. Dessa företeelser skapade inte bara nya osäkerheter utan ökade också alternativkostnader för kontanter, när centralbankerna reagerade på inflationen genom att höja sina räntor betydligt. På motsvarande sätt hade konsumenterna anledning att göra sig av med sina överskottskontanter på grund av minskade realinkomster. Dessutom försvann bankernas motiv att ha kontanter i sina valv i stället för att deponera dem i central-

Eurokontanter i bankernas valv i miljarder euro

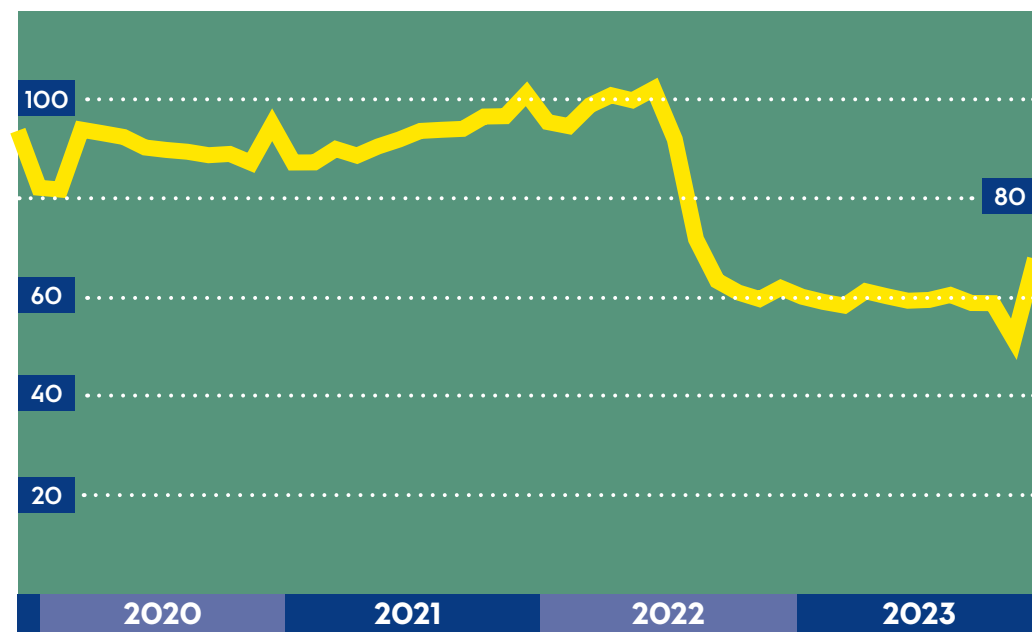


Diagram 4. Eurokontanter i bankernas valv. Källa: ECB Data Portal

bank i samma takt som negativa räntor och nollräntor blev vanligare.

Över 25 procent av valutorna hade en negativ tillväxt av utelöpande sedelstock år 2022, som följd av de högre räntorna och de ökade alternativkostnaderna för kontanter. Å andra sidan orsakade den höga inflationen att valutor vilkas utelöpande sedelstock ökade mer än 25 procent nästan fördubblades. En del av dessa valutor hade en högre inflation än tillväxten av sedelstocken.

Som sagt förstärkte Rysslands invasion en känsla av osäkerhet i synnerhet i länder i närheten av Ukraina. Sverige och Norge är goda exempel i detta sammanhang.

Efterfrågan i Sverige och Norge

Diagram 3 framställer den utelöpande sedelstockens utveckling i Sverige och Norge under 25 års tid.

Om man granskar värdet av utelöpande

sedlar i slutet av de olika åren, ser man att i Sverige har det minskat kraftigt från år 2007 ända fram till 2017, och därefter har utvecklingen stabiliserat sig utom det sista året. Också i Norge var den högsta årssluts-siffran av utelöpande sedelstock år 2007, men till skillnad från Sverige var utvecklingen därefter många år ganska stabil. Sedelstocken började minska kraftigare i Norge från mitten av 2010-talet och först på sistone har den stabiliserat sig på nytt. Det här är bilden om man granskar situationen bara i slutet av åren. Det finns dock mera variationer om man analyserar utvecklingen från månad till månad, i synnerhet under coronapandemin och omedelbart efter Rysslands anfall mot Ukraina.

Trots att Sverige och Norge hade två av de tre valutor vilkas utelöpande sedelstock hade en negativ tillväxt under coronaåret 2020 ökade sedlarnas efterfrågan klart i

båda länderna på våren 2020 när pandemin spridde sig. På samma sätt var människornas reaktion kännbar i mars 2022 efter Rysslands invasion, speciellt i Sverige. Även i länder där kontanters betydelse som betalningsmedel är ringa, bereder sig allmänheten på osäkerhet genom att skaffa sedlar.

Kontanter i de negativa räntornas värld

Ännu en företeelse är värd att studera, nämligen hur bankernas förhåller sig till kontanter under tider av nollräntor och negativa räntor, och efter höjningen av räntorna på sistone. De privata bankerna är vinstdrivande organisationer och de försöker hålla kontanter enligt sina finanser. När räntorna är positiva håller bankerna sina kontanta medel bara på en sådan nivå att de kan ta hand om sina kunders behov. Situationen förändras om bankerna inte får ränta eller till och med betalar ränta på sina depositioner i centralbanken. Då är det lönsammare att hålla kontanter i sina valv. Diagram 4 föreställer utvecklingen av eurokontanter i detta sammanhang.

Europeiska centralbanken (ECB) hade en negativ depositionsränta för bankernas depositioner ända från juni 2014. Då höll bankerna sin överskottslikviditet i hög grad i kontanter och i juni 2022 fanns över 100 miljarder euro i deras valv. Situationen ändrade snabbt när ECB först avskaffade negativa räntor i juli 2022 och sedan gjorde klart sin avsikt att öka depositionsräntan i snabb takt. Under några få månader drog 40 miljarder i kontanter som hade varit i bankernas valv nytta av positiva räntor.

Utvecklingen av sedelvolym

Föregående undersökning har närmast gällt utvecklingen av de utelöpande sedlarnas värde. Den är dock bara en halvsanning om

man tänker på utvecklingens inverkan på penningförsörjning och dess infrastruktur. Oberoende av om det handlar om produktion, behandling eller transport av kontanter är det kvantiteter snarare än värden som är viktiga. Kvantiteter belyser också frågan om mot vilka sedelvalörer efterfrågan har riktats.

Dessvärre offentliggör inte centralbanker information om sedelvalörer i samma omfattning som om värdet av den utelöpande sedelstocken. Till all lycka har offentliggjord data varit möjlig att komplettera med gynnsam hjälp av flera centralbankskolleger. Sälunda står data om tillväxten av både utelöpande sedelstocks värde och kvantitet till förfogande från 113 valutor under coronapandemiåret 2020 (se diagram 5).

Det påfallande i diagrammet är att den utelöpande sedelstockens tillväxt var styckemässigt långsammare än värdemässigt under 2020. Det betyder att efterfrågan riktades mot höga sedelvalörer när människorna beredde sig på osäkerheter förorsakade av coronapandemins spridning. Efterfrågan av höga sedelvalörer var 2020 så kraftig att bara fyra valutor hade en styckemässigt negativ tillväxt. Utvecklingen efter 2020 har på motsvarande sätt varit styckemässigt lugnare än värdemässigt, så att allmänheten närmast avskaffat höga sedelvalörer.

Värdebevarare och beredskapsmedel

Utvecklingen under de senaste årtiondena påvisar att inte bara rena och skära ekonomiska faktorer inverkar på efterfrågan av kontanter, utan också svårt förutsägbara aspekter som har att göra med allmänhetens beteende under osäkerhet. Allmänheten har haft tilltro till kontanter oberoende av om osäkerheten handlade om bankernas databehandlingssystem under millennieskiftet, deras soliditet under finanskrisen 2008 eller

Utelöpande sedelstock tillväxt år 2020

■ VÄRDE
■ STYCKEN

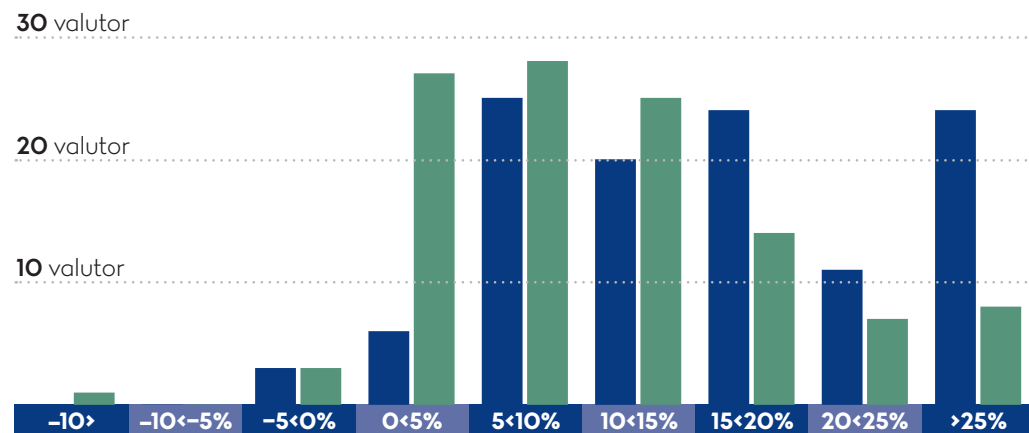


Diagram 5. Fördelning av årlig tillväxt av utelöpande sedelstock under år 2020 värde- och styckemässigt (113 valutor).

spridningen av ett nytt virus 2020. Denna roll var möjlig bara på villkor att centralbankerna var beredda på en extraordinär efterfrågan med sina reservlager.

En central fråga när man tänker på kontanters framtid är den ovannämnda paradoxen av motsatta utvecklingstrender mellan användningen av kontanter som betalningsmedel och som värdebevarare samt beredskapsmedel.

I samhällsekonomier i vilka kontanters användning redan är ringa har frågan därför uppstått om vad utvecklingens inverkan på bevarande av penningförsörjningens infrastruktur och rollen av pengar utgivna av den offentliga myndigheten är.

Digitala centralbankspengar?

För många centralbanker har svaret varit digitala centralbankspengar (CBDC). Det finns också många andra orsaker till att överväga digitala centralbankspengar än en avtagande användning av kontanter som betalningsmedel. Till exempel är nästan alla digitala betalningsmedel i Europa ägda

av amerikanska företag. Suveränitet och stimulering av konkurrens skulle förutsätta europeiska lösningar.

Dock är utgivning av digitala centralbankspengar inte utan utmaningar. Förutom att centralbankerna bör finna ett användningssyfte med digitala centralbankspengar för konsumenter som brukare och för banker som distributörer, måste de förmå reagera på allmänhetens beteende under osäkerhet eller i krissituationer.

Såsom beskrivits ovan har allmänheten satt sin tillit till kontanter i alla globala osäkerhetslägen under de två senaste årtiondena. Det är en öppen fråga huruvida detta förtroende för kontanter kan överföras till digitala centralbankspengar i ett krisläge. För att digitala centralbankspengar skulle komplettera kontanter, som många centralbanker motiverar dess utveckling, måste infrastrukturen för kontanter också utvecklas i takt med behov i föränderliga förhållanden. Bara en infrastruktur som fungerar bra i normala omständigheter kan användas i krislägen.

DEBATT

Skogen som resurs – bruka eller bevara?

Vem är bäst lämpad att besluta om hur skogarna ska hanteras och skötas – politikerna eller skogsägarna? Utmaningen är att hitta en modell för hur ett aktivt skogsbruk kombineras med en positiv inverkan på klimatet.

”Ni har väldigt många kalhyggen här i Finland.” Det var en kommentar som en chef för ett av de finska skogsbolagen fick när han tillsammans med en grupp gäster från mellersta Europa flög till Lappland över ett vinterlandskap. ”Det är inte kalhyggen. Det är sjöar”, var chefens svar.

Den ordväxlingen beskriver de olika uppfattningar som finns om skogen och skogsbruket i olika delar av Europa. I länder med stor skogsindustri och mycket skogsareal ser man skogen som en viktig ekonomisk resurs för både industrin och skogsägarna. Sverige och Finland har mest skog av alla EU-länder och skogen står för omkring 65 procent av den totala markarealen i båda länderna. Finland är också det land där skogsindustrin, både traditionellt och i nutid, har den största betydelsen när det gäller sysselsättning, exportintäkter och investeringar av alla EU-länder.

Skogsbruk och positiv klimatverkan

Skogsägare och skogsindustrin i Finland och Sverige har länge upplevt att det i EU-kommissionen och parlamentet existerar en total oförståelse för ländernas skogsbruk. Inom EU finns en stark opinion om att äldre skogar bör skyddas för att uppnå

Patrik Lindfors
är företagare
och konsult.



”Skogen berör de flesta delarna av samhället – från allemansrätten, skogsägarna, industrin, konsumenterna och staten till klimatfrågan.”

en möjligast stor kolinlagring. Regeringarna och lobbyisterna i Finland och Sverige har haft svårigheter att få genomslag för budskapet om att ländernas aktiva skogsbruk har en positiv inverkan på miljön med en ökad skogsåterväxt som centralt argument. Båda länderna har i dag mer skog än år 1990, trots att virkesuttaget ökat.

Skalar man bort alla detaljer och sidospår i debatten återstår den grundläggande frågan: Ska skogen brukas eller bevaras? Den frågeställningen leder i sin tur till en annan



Inom EU finns en stark opinion om att äldre skogar bör skyddas för att uppnå en möjligast stor kolinlagring, men både Finland och Sverige har i dag mer skog än år 1990, trots att virkesuttaget ökat. Foto: Mostphotos

motsättning: Vem är bäst lämpad att besluta om hur skogarna ska hanteras och skötas – politikerna eller skogsägarna? Som så ofta inom politiken är utmaningen att hitta en gemensam väg framåt och komma fram till en lösning där parterna kan acceptera en modell för hur ett aktivt skogsbruk kombineras med en positiv inverkan på klimatet.

Inom industri- och skogsägarkretsar är den allmänna uppfattningen att skogen gör störst nytta som ekonomisk och klimatomfattig resurs om den brukas aktivt. I korthet går argumentationen ut på att skogar som inte avverkas systematiskt och regelbundet i mycket större utsträckning drabbas av bränder, stormskador och skadeinsekter. När en skog brinner frigörs den lagrade koldioxiden och gammal vegetation förstörs, vilket eliminerar den klimatnytta som förknippas med orörd skog.

Ett av de mest intressanta och tydliga exemplen på hur olika typer av skogsbruk inverkar på skogen och miljön är de skogar som ligger på båda sidorna om gränsen mellan Finland och Ryssland. Förhållandena är identiska men skillnaderna är enorma. På

den finska sidan har skogen brukats aktivt med bland annat regelbunden avverkning i motsats till skogarna på den andra sidan av gränsen. På satellitbilder talar de många skogsvägarna, skogsdikningarna och hyggarna på den finska sidan och avsaknaden av sådana på den ryska sitt tydliga språk. Jämförelsen mellan skogarna i Finland och Ryssland visar att skogarna på den ryska sidan av gränsen bland annat har drabbats av bränder i betydligt större utsträckning än på den finska och att den ekonomiska nyttan av skogen varit avsevärt mindre i Ryssland.

Skogsindustrin har avgörande roll

Inom miljörörelsen är den övergripande synen att avverkningarna bör begränsas kraftigt och att dagens aktivt brukade skogar i praktiken är ”trädåkrar” som odlas alltför ensidigt med endast några få trädslag i motsats till den variation som existerar i skogar i naturligt tillstånd. Skogsägarnas och industrins argument om att skogs- och virkesvolymerna har ökat accepteras inte, eftersom orsaken anses vara att ökningen

har uppnåtts på bekostnad av den biologiska mångfalden och med hjälp av kalhyggen.

Kritiken riktar sig i hög grad mot de åtgärder som gjorts inom skogsbruket för att höja produktionsmängderna. Den biologiska mångfalden är en del av skogens naturliga motståndskraft. Skogar med ensidig vegetation är mer utsatta och risken för att skogar som till största delen består av gran drabbas av granbarkborre är stor. Det är en insekt som kan döda även friska granar och förorsaka stor skada på kort tid.

Skogsindustrin behöver enorma mängder råvara och har därmed en avgörande roll för hur skogsbruket utformas. Utbudet av produkter som skogsindustrin producerar är i dag mycket bredare än för några årtionden sedan och branschen har fortfarande en mycket stor ekonomisk betydelse i Finland, framför allt i de regioner där fabrikena finns. Vissa skogsbolag är dessutom stora elproducenter, framför allt UPM, vilket har varit viktigt under perioder med höga elpriser.

Bulkprodukterna har fortfarande den överlägset största betydelsen för skogsbolagen men innovationerna får en allt större betydelse. Branschen ser sig också som en del av lösningen på en del av de klimatrelaterade utmaningarna och räknar med att efterfrågan på miljöneutrala produkter kommer att öka markant i fortsättningen. Trä kan användas som råvara i ett stort antal produkter i stället för energikrävande material som betong, plast och stål som alla har en stor påverkan på klimatet. Det finns starka argument för att öka användningen av trä inom till exempel byggsektorn, framför allt med tanke på att träet både ersätter betong och binder koldioxid.

Restaurering för biologisk mångfald

EU har fattat beslut om att unionen ska vara klimatneutral fram till 2050. Den

målsättningen består av nationella åtgärder i de enskilda medlemsländerna, handel med utsläppsrätter och en ökad upptagning av växthusgaser i mark och skogar. För Finlands och Sveriges del har det sistnämnda, kallat Lulucf, väckt mycket debatt givet skogens stora betydelse i båda länderna.

I slutet av februari 2024 röstade EU-parlamentet ja till det omstridda lagförslaget om naturrestaurering som ska öka den biologiska mångfalden inom unionen. Enligt den nya lagen ska återställande åtgärder göras på minst 20 procent av EU:s land- och havsområden fram till 2030 och efter det höjs kravnivån etappvis. Utgående från nationella handlingsplaner ska återställande åtgärder göras i alla skadade ekosystem senast 2050. Lagen fastställs efter att den godkänts i EU:s ministerråd.

Balans mellan produktion och miljö

Det bästa alternativet är att nå en balans mellan produktion och miljö. Med tanke på klimatet och skogens rekreationsvärde är det viktigt att bevara en tillräcklig mängd kontinuitetsskog, det vill säga äldre skog med låg grad av mänsklig påverkan. För det behövs förutom lagstiftning även incitament, eftersom skogsägare förväntar sig kompenstationer om de på grund av myndighetsbeslut förbjuds att bruka hela eller delar av sin skogsmark.

Kritiken mot kalhyggen och en ökad medvetenhet om klimataspekterna har bidragit till att fler skogsägare väljer att gallra sin skog i etapper med några tiotals års mellanrum. Det ger en mindre inverkan på skogen samtidigt som förutsättningarna för de mest livskraftiga träden förbättras, vilket ger en ökad avkastning.

Skogen är en fråga som berör de flesta delar av samhället – genom hela kedjan från allemansrätten, skogsägarna, industrin, konsumenterna och staten till klimatfrågan.

Hur annorlunda ser inte världsekonomin ut idag

ÄNNU FÖR 20 ÅR SEDAN ansågs globaliseringen lika omöjlig att stoppa som en naturkraft. Som FN:s tidigare generalsekreterare Kofi Annan uttryckte saken var det ungefär lika meningsfullt att kritisera globaliseringen som att kritisera tyngdlagen. Internationell frihandel och fri internationell kapitalrörlighet var honnörsorden, medan begrepp som protektionism – att med hjälp av tullar eller andra handelshinder skydda det egna landets producenter mot utländsk konkurrens – och försörjningsberedskap avfärdades som hopplöst förlegade.

Hur annorlunda ser världen inte ut idag. I stället för en strävan efter en allt friare internationell handel ser vi öppen protektionism, och stormakternas strategiska intressen dominerar i allt högre grad den internationella ekonomin. Det är knappast en överdrift att säga, att den företags- och konsumentdrivna globalisering som ännu i början av det här millenniet sågs som det enda tänkbara alternativet nu har kommit till vägs ände. Så hur har vi hamnat här?

DE FÖRSTA TECKNEN på att något höll på att förändras kunde observeras redan i samband med den internationella finanskrisen år 2008 och den globala recession som följde i dess spår. Ställda inför den värsta ekonomiska härdsmältan i mannaminne valde många länder att frångå globaliseringens



Christer Lindholm är nationalekonom, ekonomikolumnist och vetenskapsförfattare.

vackra principer och i stället skydda sina egna företag med metoder som bara några år tidigare hade ansetts förkastliga. Den här smygprotektionismen visade sig ändå vara föga mer än en tillfällig excess i ekonomiskt nödvärn, och då krisen väl var över återgick även den globaliserade världsekonomin i det stora hela till den gamla vanliga dagordningen.

Men den glädjen blev inte långvarig: år 2016 valdes Donald Trump till USA:s president på en öppet protektionistisk agenda, som lovade att med hjälp av höga skyddstullar återskapa de välbetalda industrijobb som utlokaliserats till Kina och andra låglöneländer under tidigare decennier. Det var de facto första gången under hela efterkrigstiden som ett västerländskt statsöverhuvud öppet tog avstånd från uppfattningen om att internationell frihandel inte skapar vinnare och förlorare utan ekonomiskt välstånd för alla.

Redan tidigare samma år hade den ekonomiska nationalismen skördat en annan,

minst lika överraskande triumf då en knapp majoritet av brittena röstade för Storbrianniens utträde ur EU.

I OCH MED TRUMPS TILLTRÄDE som USA:s president blev det tvärstopp för alla försök att förhandla fram nya frihandelsavtal, som det transatlantiska handels- och investeringsavtalet TTIP mellan EU och USA. Dessutom lät Trump införa höga importtullar på bland annat kinesiskt stål, och även diverse importvaror från EU fick sig en släng av den protektionistiska slevan. De handelsrestriktioner Trump lät införa mot Kina finns för övrigt kvar än i denna dag, eftersom hans efterträdare Joe Biden inte heller är någon större vän av internationell frihandel.

Knappt hade globaliseringen hunnit återhämta sig från den här chocken innan det var dags för nästa prövning. År 2019 slog coronapandemin till, vilket ledde till ett sammanbrott inom de globala underleverantörs- och logistikkedjorna med allvarliga leveransstörningar som följd. Härvid avslöjades också den globaliserade ekonomins akilleshäl: dess ekonomiska effektivitet bygger mer än något annat på en långt

”Om världshandeln betraktas som ett allas krig mot alla där det egna landets ekonomi bör gynnas med alla medel ökar nämligen risken inte bara för handelskrig, utan också för riktiga krig.”

driven internationell specialisering, vilket i klartext betyder att de allra flesta industri-företag är beroende av underleverantörer någon annanstans i världen, kanhända på andra sidan jordklotet.

Så länge de internationella underleverantörs- och logistikkedjorna fungerar som de ska är allting frid och fröjd, men om de plötsligt kollapsar sprider sig de negativa ekonomiska följdverkningarna blixtnabbt genom hela världsekonomin.

DET RYSKA ANFALLSKRIGET mot Ukraina har för sin del avslöjat en annan svaghet i globaliseringen, nämligen att den ända tills helt nyligen i det närmaste totalt har ignorerat geopolitiken. Närmare bestämt att det fortfarande finns länder där nationella strategiska intressen väger mycket tyngre än den företags- och konsumentnytta som dominerat den västerländska synen på globaliseringen. Den här läxan fick många EU-länder lära sig den hårda vägen då de i snabb takt blev tvungna att frigöra sig från sitt beroende av rysk importenergi.

Globaliseringens motgångar har således varit nyttiga i den bemärkelsen, att de har avslöjat dess svagaste punkter. En tillräcklig försörjningsberedskap i fråga om livsviktiga nyttigheter som mediciner, livsmedel och energi är ingalunda något som hör det förgångna till, utan ett måste i den värld vi lever i idag. Vad som däremot ger anledning till oro är att synen på internationell handel som ett nollsummespel där vissa länder vinner på andra länders bekostnad har gjort en så stark comeback. Om världshandeln betraktas som ett allas krig mot alla där det egna landets ekonomi bör gynnas med alla medel ökar nämligen risken inte bara för handelskrig, utan också för riktiga krig.

Det globala syd vill dra nytta av västerländskt företagsansvar



Det finns forskning kring hur ansvarsfull och oansvarig företagsverksamhet påverkar människors liv i Afrika, Asien eller Latinamerika, men vi vet inte mycket om hur stater i det så kallade globala syd förhåller sig till frågor om företagsansvar. Det innebär i varje fall att man överför kompetenser, resurser och teknologi från nord till syd och att företagen inte får kränka den statliga suveräniteten.

Människor har samlats i solnedgången på en strand i Lindi i Tanzania. Oljebolagen Shell, Equinor och ExxonMobil planerar att bygga en LNG-anläggning i samarbete med Tanzanias statliga oljebolag i området som syns i horisonten. Foto: Eva Nilsson



Eva Nilsson
är ekon. dr och associerad forskare vid Centre for Corporate Responsibility vid Hanken Svenska handelshögskolan.

D en kraftiga globala expansionen av företagsansvarspraxis började på 1990-talet efter det kalla krigets slut. Även om företagsansvar är en fråga som i första hand berör företag, har stater också haft en viktig roll i att forma och förhandla ansvarstenden som präglat den globala kapitalismen under de senaste 30 åren. Företagsansvarspraxis har drivits främst av privata och offentliga aktörer från det globala nord (USA, Europa och allierade stater), medan aktörer i det globala syd (Afrika, Asien, Latinamerika) har anpassat sig, format åsikter om vad ansvarsfull företagsverksamhet är och satsat på att dra nytta av företagsansvar.

I min avhandling *Making gains from 'good oppressors'. Global South states contesting, instrumentalising and negotiating responsible business in the UN and Tanzania* forskar jag i rollen som stater från det globala syd tar gentemot företagsansvar som främjas av aktörer i det globala nord. Denna vinkling har i stort sett förbisetts inom företagsansvarsforskning, även om företagens samhälleliga roll har nått ett brett intresse bland forskare i organisation och ledning.

Intresset för min avhandling väcktes år 2015 då jag jobbade som sakkunnig inom en medborgarorganisation i Tanzania. Jag hade blivit ombedd att kommentera ett utkast för en ny företagsansvarspolitik som Tanzanias regering utarbetade tillsammans med Kanadas ambassad. Det visade sig att det var en prioritet för den kanadensiska

regeringen att främja företagens sociala ansvar i länder där den kanadensiska gruvindustrin var verksam. Tanzania blev ett av målen för denna *Corporate Social Responsibility*, eller CSR-politik, eftersom ett av världens största guldföretag, kanadensiska Barrick Gold, hade kritiserats för människorättskränkningar i sina gruvors grannkommuner (Lange 2011). I utkastet som jag fick se ingick bland annat en modell för hur företag skulle höra berörda samhällen. Utkastet utvecklades senare till en formell riktlinje för företagens sociala ansvar inom gruvindustrin i Tanzania.

Kanadas politik var ett intressant exempel på hur stater och företag från det globala nord aktivt främjade företagets samhällsansvar som en lösning till företagsdrivna problem i det globala syd. Min avhandling blev dock inte om Kanada. Jag bestämde mig för att forska i företagsansvar kring en stor gasinvestering av storföretagen Shell, Equinor och ExxonMobil i Tanzania. Dessutom ville jag utvidga forskningen till den globala planen och analyserade debatter om företagsansvar inom Förenta nationerna (FN) sedan början av 1990-talet tills idag. I min *lectio praecursoria* beskriver jag först hur den globala expansionen av vad jag kallar ansvarsfull kapitalism började på 1990-talet och hur stater har förhandlat om företagsansvar inom FN. Jag fortsätter sedan med att beskriva mina forskningsresultat i Tanzania och avslutar med att diskutera den globala företagsansvarspolitikens nuläge.

Företagsansvar blir global trend

För nästan 25 år sedan, i februari 1999, höll FN:s dåvarande generalsekreterare Kofi Annan ett tal på Världsekonomiskt forum i Davos. Annan utmanade den västerländska privata sektorn med att säga: ”Jag föreslår att ni, företagsledare som samlats i Davos, och

vi, Förenta nationerna, inleder ett globalt partnerskap för gemensamma värderingar och principer som ger den globala marknaden ett mänskligt ansikte.” I sitt anförande preciserade Annan att företagen skulle anta och stödja grundläggande värderingar för mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljöpraxis. Han föreslog också ett utbyte för multinationella företag: om de gick med i ett partnerskap med FN, skulle organisationen främja frihandel och öppna marknader på den världspolitiska planen. Annan motiverade sitt förslag med en förvånansvärt skarpsinnig analys av framtiden. Han fruktade att om människor runt om i världen tror att världsmarknaden hotar dem, kommer världen att bli alltmer utsatt för ökad protektionism, populism, nationalism, etnisk segregering, fanatism och terrorism (Annan 1999).

Annans tal var en viktig händelse inom en serie processer under 1990-talet som påskyndade ökningen av vad jag i min avhandling beskriver som ansvarsfull global kapitalism. Även om den nutida offentliga och akademiska debatten om företagets sociala ansvar (CSR) har sitt ursprung i 1950- och 1960-talet i USA, ökade den globala expansionen av företagsansvarspraxis starkt under 1990-talet. Ökningen var en del av en större, postpolitisk förändring inom de internationella relationerna efter det kalla krigets slut, då politiken ansågs möjlig utan konfrontation, tron på lösningar som gagnade alla var stark och världen enades kring en nyliberal globalisering. Den dåtida ansvarsfulla kapitalismen kännetecknades av frivillighet och samarbete med företag, inte av beskyllning eller reglering av dem.

Den globala ökningen av den ansvarsfulla kapitalismen under 1990-talet påskyndades av flera samtidiga politiska och samhälle-



”Jag föreslår att ni, företagsledare som samlats i Davos, och vi, Förenta nationerna, inleder ett globalt partnerskap ...” Kofi Annan föreslog 1999 att företagen skulle anta och stödja grundläggande värderingar för mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljöpraxis. Fotokälla: Wikimedia commons

liga förändringar. För det första bröts den politiska enigheten mellan länder från det globala syd som länge hade drivit internationell reglering av multinationella företag. Länderna hade hamnat i en skuldcris som hanterades med hjälp av villkorliga lån från Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken. Den så kallade Washingtonkonsensusen, finanspolitiken som drevs av IMF och Världsbanken under 1990-talet, främjande inte reglering av företag, snarare tvärtom.

Motstånd mot multinationella företag

Dessutom började civilsamhället i det globala nord få mer information om globaliseringens negativa effekter, till exempel om ansvarslösheten hos företag som Nestlé och Shell i det globala syd. Den ökade informationen ökade motståndet mot multi-

nationella företag. Motståndet kan anses ha kulminerat i enorma demonstrationer utanför Världshandelsorganisationens (WTO) ministerkonferens i Seattle i USA år 1999.

Företagen ville börja förutse och reagera på kritiken. Internationella handelskammaren (ICC) engagerade sig aktivt för att främja frivilliga ansvarsnormer och riktlinjer, och företagets välgörenhetsverksamhet ökade särskilt i USA. Dessutom organiserade sig den privata sektorn på ett sätt som saknade motstycke i FN:s historia. År 1992 publicerade ICC en företagsstadga om hållbar utveckling och inrättade ett råd för hållbar utveckling bestående av företagsledare från olika sektorer. Sedan dess har företagets inflytande vid FN:s toppmöten ökat avsevärt (Banerjee, 2008; Ferns & Amaeshi, 2019; Rowe, 2005).

Sedan 1990-talet har också företagets CSR-verksamhet ökat kraftigt. Detta återspeglas bland annat i ansvarsrapporteringen. År 1993 rapporterade 12 procent av världens företag om sitt samhällsansvar, och år 2022 var motsvarande siffra 79 procent (KPMG, 2023). Företagens sociala ansvar har blivit ett enormt ekosystem som består av utbildning och forskning, experter och enheter inom företag, stiftelser, projekt, certifieringssystem och partnerskap bland olika aktörer.

Det finns inga exakta beräkningar av ekosystemets storlek, så man kan bara göra uppskattningar utifrån olika siffror. FN:s Global Compact som grundades av Annan har vuxit från 44 företag år 2000 till nästan 20 000 medlemsorganisationer år 2021. Medlemmarnas sammanlagda bidrag till organisationen uppgick till 18,8 miljarder dollar samma år (UN Global Compact, 2022). I USA spenderade företagen nästan 30 miljarder dollar på välgörenhet år 2022 (Giving USA, 2023). I Tanzania, där större



Skylden marknadsför ett projekt i Mtwara yrkeskola som finansierats av oljeföretagen som investerar i området. Foto: Eva Nilsson

delen av forskningen i denna avhandling har gjorts, rapporterar europeiska företag att de årligen spenderar 11 miljarder euro på socialt ansvar (Europeiska kommissionen, 2022).

Många undrar säkert vad den ansvarsfulla kapitalismens tidsålder har åstadkommit. Har världsmarknaden lyckats visa människor runt om i världen att de inte behöver känna sig hotade, såsom Annan hoppades i sitt tal för 25 år sedan?

Tyvärr har min avhandling inte uttömmande svar på denna fråga, och såsom med alla frågor som berör samhällen och mänskligheten, finns det inga enkla svar. Men i dag vet vi att alla Annans värsta farhågor om protektionism, populism, nationalism och terrorism har blivit verklighet sedan 1999.

Konkret inverkan i det globala syd

Även om merparten av marknadsföringen, informationsspridningen och beslutsfattandet i samband med företagsansvar sker i det globala nord, är det på människors liv i det globala syd som företagets ansvarsprojekt har en konkret inverkan. Tvärvetenskaplig forskning kring företagsansvar visar att

företagens möjligheter att producera verklig utveckling för människor i det globala syd är mycket begränsade, och att företagsansvarsverksamheten avpolitiserar frågor om rättigheter, ignorerar strukturella orsaker till fattigdom och skapar nya beroendeförhållanden (Blowfield & Dolan, 2014; Rajak, 2011). Som svar till dessa kritiska forskningsresultat har man också inom den akademiska världen gjort betydande insatser för att hitta alternativa, behovsorienterade företagsansvarsmetoder (Banks m.fl., 2016; Muthuri m.fl., 2008). Studier som handlar om hur företagsansvar påverkar människors liv är mycket värdefulla, men i min avhandling valde jag ett annat perspektiv och fokuserade på stater.

Det finns flera skäl till mitt val av perspektiv. När jag inledde min forskning blev jag förvånad över hur lite den akademiska forskningen visste om hur stater från det globala syd förhöll sig till den ansvarsfulla kapitalismens expansion. Forskningen om företagsansvar har på många sätt baserat sig på en idé om staters svaghet, särskilt i det globala syd. I synnerhet inom forskningen i organisation och ledning utgår man allmänt från att stater har förlorat makt, att företag och icke-statliga organisationer har fyllt staternas tomrum och att staterna saknar möjligheter att påverka multinationella företag och är därför irrelevanta analysobjekt (Kourula m.fl., 2019).

Kraftigt krav på reglering

Till att börja med blev jag själv indragen i denna tankegång. Min frågeställning handlade först om hur företag började likna stater i staters frånvaro genom att i allt högre grad bli tjänsteleverantörer, väktare av rättigheter och säkerhetsmyndigheter. Jag var intresserad av den offentliga och privata sektorns dynamik i företagsansvars-



LNG-anläggningen ska byggas i närheten av byn Likong'o i Lindi. Foto: Eva Nilsson

verksamheten. Men när jag började min undersökning, fann jag att jag hade haft fel om staternas roll och makt i förhållande till företag och företagsansvar.

Jag lockades också av historiens inverkan på vår tid. Jag visste att stater från det globala syd inom FN kraftigt krävt reglering av multinationella företag och utropat en ny internationell ekonomi sedan 1960-talet. De så kallade G77-länderna var rädda för att om världsmarknaden inte reglerades skulle den aldrig garantera en rättvis utveckling för alla. För många G77-länder hade multinationella företag förkroppsligat kolonialism och exploatering som hotade människors och staters självständighet och självförsörjning. Jag undrade om löftet om en ansvarsfull global kapitalism hade vunnit dem över.

Att behandla länderna i det globala syd som en enad grupp är inte självklart. Det rör sig om ett stort antal länder som förhåller sig på olika sätt till världsekonomin beroende på om de har hög- eller lågutbildad arbetskraft eller om de exporterar råvaror eller produkter. De ställer sig också på olika

platser på axeln mellan demokrati och autoritärt skick. Men det som förenar dem är en historisk erfarenhet av utslagning.

I min avhandling definierar jag länderna i det globala syd som en lös allians vars subjektivitet bygger på gemensamma realiteter och diskurser om ekonomiska centrum och periferier, geografi och kultur. Denna gemensamma politiska subjektivitet har gett upphov till konkreta politiska projekt som Alliansfria rörelsen (Non-Aligned Movement) och G77-gruppen under 1960-talet samt Brics-koalitionen som grundades år 2009 av Brasilien, Ryssland, Indien, Kina och Sydafrika. Kinas utrikespolitik har varit starkt bundet till G77-gruppen sedan 1990-talet och byggt retoriskt på värden som har varit centrala för globala syd, såsom suveränitet, självstyre och syd-till-syd-samarbete. Brics-koalitionen grundar sig på dessa samma värden och även Ryssland betonar dem.

Steg mot hållbar utveckling

För att hitta svar på frågan om den ansvarsfulla globala kapitalismen hade övertygat

länderna i det globala syd, forskade jag i diskussioner som förts inom FN:s generalförsamling. Min undersökning visar att det verkade så i början av 2000-talet. FN:s ledning, särskilt med de europeiska staterna, lyckades gradvis övertyga G77-länderna om att möjligheten att ingå partnerskap med företag skulle vara ett steg mot hållbar utveckling.

Finanskrisen 2007–2009 ändrade dock inställningarna. När den globala ekonomin kollapsade med stora konsekvenser var länderna i det globala syd inte längre övertygade om att kapitalismen var ansvarsfull eller att företagsansvar skulle svara på deras oro om att nå en jämlik världsekonomi. I stället tog västfientligheten överhanden i det globala syd, Ryssland anslöt sig till denna grupp och Kinas uppgång började på allvar utmana det USA-ledda globala systemet där grunden för en ansvarsfull marknadskapitalism fanns.

Den globala finanskrisen var emellertid inte det enda som oroade G77-länderna. I den första artikeln i min doktorsavhandling visar jag att gruppen sammanfördes kring liknande krav som de ställt inom FN sedan 1960-talet utan något större gehör. G77-länderna vill att företagsansvar ska omfatta överföring av resurser, know-how och teknologi från det globala nord till syd. De har också upprepade gånger betonat att företagsansvarsverksamheten inte får utgöra ett hot mot deras självbestämmanderätt och att nationella utvecklingsplaner bör styra innehållet i företagsansvarsverksamheten (Nilsson, 2023b).

Ansvar integrerat i investeringen

Jag gjorde min empiriska forskning även i Tanzania, där jag sedan 2015 följde oljebolagen Shells, Equinors och ExxonMobils enorma, gemensamma gasinvestering. Investeringen har ännu inte genomförts fullt

”Det globala nord vill främja mänskliga rättigheter och skydda miljön i globala värdekedjor och det globala syd vill överföra resurser och kunskap från nord till syd.”

11

miljoner euro per år satsar europeiska företag på socialt ansvar i Tanzania, enligt Europeiska kommissionen, 2022.

ut, men när den realiseras är den den största utländska investeringen i landets historia. Tanzania är bland de 46 minst utvecklade länderna i världen, och området där investeringen förbereds är ett av de fattigaste i landet. Shells, Equinors och ExxonMobils årliga intäkter är 7–40 gånger högre än Tanzanias inkomster och upp till fem gånger högre än landets årliga BNP (år 2019, dollar). Företagsansvaret har varit en integrerad del av investeringen. Företagen har genomfört minst nio företagsansvarsprojekt och gjort flera välgörenhetsdonationer till byasamhällen i närheten av investeringen.

I Tanzania stod det snabbt klart för mig att politiker och offentliga aktörer var mycket intresserade av de socioekonomiska fördelarna med investeringen. Staten var också närvarande överallt och ville övervaka all verksamhet i samband med investeringen. De lokala myndigheterna ville styra företagsansvarsverksamheten i enlighet med sina socioekonomiska prioriteringar och

hantera resursflöden relaterade till företagsansvar så att alla makthavare i regionen kunde dra nytta av dem (Nilsson, 2022).

Dessutom antog landets centrala regering en detaljerad lag som garanterar överföring av resurser och kompetens från företag till tanzanier. I lagen fastställs hur många tanzanier som ska sysselsättas och hur många underleverantörer som ska kontraktas av utländska investerare. Staten har också velat stärka sin suveränitet genom att göra sina egna miljö- och sociala konsekvensbedömningar av investeringen mot företagets vilja (Nilsson, 2023a).

Tillsammans visar artiklarna i min avhandling att länderna i det globala syd tenderar att bygga upp en bild av sig själva som suveräna stater som kämpar mot exploateringen av det globala nord. De förespråkar en gemensam politisk agenda på global nivå som grundar sig på denna idé, men staterna är samtidigt villiga att dra nytta av de möjligheter och resurser som företagets ansvar medför. Ur denna synvinkel kan den ansvarsfulla kapitalismen ge länderna i syd något konkret, även om detta inte nödvändigtvis är det åtagande som Annan ursprungligen avsåg gällande mänskliga rättigheter, arbetsrätt och miljöpraxis.

Ansvarspolitikens framtid

Eftersom vårt världssystem nu befinner sig i en brytpunkt, överskuggas framtiden av stor osäkerhet. Den postpolitiska världsordningen, under vilken diskurser och praxis för ansvarsfull affärsverksamhet har spritt sig över hela världen, tycks ha nått sitt slut på grund av en ökad polarisering och populistisk antivästlig politik. Det är kännetecknande för nutiden att allting från mänskliga rättigheter till globala värdekedjor (geo)politiserar. I detta sammanhang kan multinationella företag, särskilt från Brics-länderna,

försumma eller omdefiniera dominerande betydelser och praxis för företagsansvar.

Samtidigt ökar dock regleringen av företagets ansvar i svindlande fart både i det globala nord och syd. Under de senaste åren har ett antal direktiv och förordningar antagits eller förhandlats fram i Europeiska unionen för att reglera företagets ansvar i värdekedjor som sträcker sig till det globala syd. Till och med USA har infört en lag mot användning av konfliktmineraler. I det globala syd har företagsansvar i många länder reglerats så att det skapar resurser, arbetsplatser och affärsmöjligheter för lokala företag och människor. Även om både det globala syd och nord reglerar är deras agendor fortfarande mycket annorlunda. Det globala nord vill främja mänskliga rättigheter och skydda miljön i globala värdekedjor och det globala syd vill överföra resurser och kunskap från nord till syd.

Trots ökad reglering visar forskningen att regleringens faktiska genomförande kommer att fortsätta ske genom olika frivilliga partnerskap mellan företag, icke-statliga organisationer och stater. Arbets- och kostnadsfördelningen mellan dessa aktörer är dock oklar. Forskning visar att det konkreta genomförandet av företagsansvar och dess kostnader läggs allmänt på de mest sårbara aktörerna i värdekedjorna, såsom småproducenter och underleverantörer (Komba m.fl., 2023).

Detta tyder på att varken det frivilliga eller reglerade företagsansvaret kan lösa de grundläggande frågorna om globala orättvisor. För detta ändamål behöver vi andra strukturella förändringar i världsekonomi och förändringar i vems röst som hörs, vem som har representation och vems behov och intressen man tar hänsyn till. I dagens multipolära värld, där värdekedjor spelar en geopolitisk roll, är Annans önskan om en mänsklig världsmarknad fortfarande ouppfylld.

REFERENSER

- Annan, K. (1999). Kofi Annan's address to World Economic Forum in Davos, 1 February 1999. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/1999-02-01/kofi-annan-address-world-economic-forum-davos>
- Banerjee, S. B. (2008). Corporate social responsibility: the good, the bad and the ugly. *Critical Sociology*, 34:1, 51–79. <https://doi.org/10.1177/0896920507084623>
- Banks, G., Scheyvens, R., McLennan, S. & Bebbington, A. (2016). Conceptualising corporate community development. *Third World Quarterly*, 37:2, 245–263. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1111135>
- Blowfield, M. & Dolan, C. (2014). Business as a development agent: evidence of possibility and improbability. *Third World Quarterly*, 35:1, 22–42. <https://doi.org/10.1080/01436597.2013.868982>
- Europeiska kommissionen. (2022). EU Investment in Tanzania. How European investment contributes to industrialisation and development in Tanzania. European Commission, Dar es Salaam. <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/EU-TZ-INVESTMENT-REPORT.pdf>
- Ferns, G. & Amaeshi, K. (2019). Struggles at the summits: discourse coalitions field boundaries, and the shifting role of business in sustainable development. *Business & Society*, 58:8, 1533–1571. <https://doi.org/10.1177/0007650317701884>
- Giving USA. (2023). The annual report on philanthropy. <https://givingusa.org/giving-usa-limited-data-tableau-visualization/>
- Komba, N., Annala Tesfaye, L., Nilsson, E., Solitander, N., Trommer, S., Verbrugge, B., & Andersson, G. (2023). Towards inclusive European CSR policy: analysing the impacts of the EU corporate sustainability directive on LDC trade. Publications of the Ministry for Foreign Affairs; No. 2023:5. Helsingfors: Utrikesministeriet. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-281-374-9>
- Kourula, A., Moon, J., Salles-Djelic, M.-L. & Wickert, C. (2019). New roles of government in the governance of business conduct: Implications

for management and organizational research. *Organization Studies*, 40:8, 1101–1123. <https://doi.org/10.1177/0170840619852142>

KPMG (2023). Key global trends in sustainability reporting 2022. <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2022/09/survey-of-sustainability-reporting-2022/global-trends.html>

Lange, S. (2011). Gold and Governance: Legal Injustices and Lost Opportunities in Tanzania. *African Affairs*, 110(439), 233–52.

Muthuri, J. N., Chapple, W. & Moon, J. (2008). An integrated approach to implementing 'community participation' in corporate community involvement: lessons from Magadi Soda company in Kenya. *Journal of Business Ethics*, 85: Suppl. 2, 431–444. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9739-7>

Nilsson, E. (2022). The instrumentalization of CSR by rent-seeking governments: lessons from Tanzania. *Business & Society*, 62:6, 1173–1200. <https://doi.org/10.1177/00076503221123744>

Nilsson, E. (2023a). In the making and unmaking of statehood. An exploration of how the state and petroleum corporations negotiate over the generation of socio-economic development in Tanzania. *Forum for Development Studies*, 50:1, 107–131. <https://doi.org/10.1080/08039410.2022.2162435>

Nilsson, E. (2023b). Making gains from "good oppressors": Global South states contesting, instrumentalizing and negotiating responsible business in the UN and Tanzania. Avhandling. Helsingfors: Svenska handelshögskolan. <http://hdl.handle.net/10138/565087>

Rajak, D. (2011). In good company: an anatomy of corporate social responsibility. Stanford: Stanford University Press.

Rowe, J. K. (2005). Corporate social responsibility as Business Strategy. I verket R. Lipschutz & J. K. Rowe (eds.), *Globalization, governmentality and global politics: regulation for the rest of us?* Florence: Taylor & Francis Group, 122–160.

MEDLEMSMÖTE

Kina – inte så olikt USA

Kina och USA har fler gemensamma intressen än vi förleds att tro då vi tar del av nyheter och artiklar i dagspressen i vilka spänningen mellan dessa två stormakter ständigt betonas.

Det här underströk docent **Mikael Mattlin**, tf. direktör för Utrikespolitiska institutet och chef för Forskningscentret för global ordning och Kina (CORD), på Ekonomiska samfundets medlemsmöte den 16 januari 2024.

En annan uppfattning, som gärna odlas, är att Kina alltid tänker och handlar långsiktigt. Tvärtom kan den kinesiska ledningen också agera överraskande snabbt och ändra riktning, påpekade Mattlin.

Han visade deltagarna bland annat ett diagram av vilket framgick att både USA och Kina stöder FN, FN:s säkerhetsråd, FN:s fredsmäklare, Världsbanken, Internationella valutafonden, IMF, Världshandelsorganisationen, WTO, G-20, etcetera. Samtidigt finns det också institutioner och arrangemang som båda motsätter sig, såsom Internationella straffrättsdomstolen, Internationella domstolen, Ottawa-avtalet om landminor, konventionen rörande klusterammunition, avtalet mot vapenhandel, en reform av FN:s säkerhetsråd, etcetera ¹.

Enligt Mattlin finns det med andra ord goda grunder för att nyansera den stereotypa bilden av Kinas geopolitiska roll. Han hänvisade också bland annat till boken *Kinnan poliittinen järjestelmä* som publicerades 2022 och som han skrivit tillsammans med **Lauri Paltemaa** och **Juha A. Vuori**.

Det andra anförandet hölls av ekon.mag. **Björn Sundell**, journalist och författare samt samfundets hedersmedlem. Sundell, som besökt Kina sedan år 1987, beskrev bland annat de finländska affärsdelegationers resor som han deltagit i. Han anlade också ett historiskt perspektiv på landet.

Anförandena kompletterade varandra väl – det förstnämnda mer analyserande, medan det andra gav en bild av praktiska erfarenheter, till exempel hur de kinesiska värdarna ihärdigt försökt inhämta information av de finländska besökarna.

Båda anförandena gav anledning till många frågor och emellanåt livligt meningsutbyte. Det var uppenbart att särskilt Mattlins anförande sannolikt förorsakade ett visst revideringsbehov av uppfattningen om Kina eller åtminstone om relationen mellan USA och Kina hos kvällens åhörare.

Diskussionsmötet hölls denna gång i Aalto Executive Educations, Aalto EE, nyligen renoverade utrymmen (gamla Kauppakorkeakoulu) på Runebergsgatan. Mötet var välbesökt och deltagarresponsen mycket positiv. Temat var uppenbarligen intressant och sporrar samfundet att ordna liknande diskussionsaftnar i framtiden.

Inom en nära framtid kommer samfundet att åter efter en liten paus kunna återgå till att hålla sina möten på Hanken.

Max Oker-Blom
f.d. styrelseledamot

¹ Källa: A.I. Johnston, *China in a World of Orders: Rethinking Compliance and Challenge in Beijing's International Relations*

Tidskriftens medarbetare belönades för att sprida ekonomisk kunskap

Ekonomie magister Roger Wessman tilldelades Eino H. Laurila-nationalinkomstmedaljen 2023.

Utmärkelsen, som delats ut sedan 1993, ges som erkänsla för användning av nationalräkenskaperna vid analys av ekonomin och för spridande av ekonomisk kunskap. Beslut om utdelning av medaljen fattas i samråd av Ekonomiska Samfundet i Finland, Statistiska Samfundet i Finland, Nationalekonomiska Föreningen, Statistikcentralen och Yrjö Jahnssons Stiftelse.

Mångsidigt arbete som ekonom

Roger Wessman har undervisat i finansiell ekonomi och nationalekonomi vid Svenska handelshögskolan, arbetat som chefsekonom på Evli Bank och Nordea, och som företagare erbjudit ekonomtjänster samt föreläst och skrivit utredningar. Sedan 2017 skriver han regelbundet om aktuella finanspolitiska frågor i webbpublikationen Mustread och han medverkar i Ekonomiska samfundets tidskrift, där han är medlem av redaktionsrådet.

Du har arbetat inom högskolevärlden och bankvärlden, som fri konsult och som skribent i medier. Vilken form av kunskap tycker du att dessa olika roller gett dig?

– Som studerande och lärare på Hanken lärde jag mig teoretiska redskap för att analysera ekonomin. Under min tid som finansanalytiker fick jag tillämpa dessa redskap då jag dagligen följde utvecklingen i den finska och globala ekonomin och på finansmarknaderna, och lärde mig mer detaljerat vad som i praktiken driver dem. Som oberoende ekonom har jag fått tillfälle att bredda min kunskap genom att fördjupa mig i många olika samhällsekonomiska frågor, som till exempel bostads- och elmarknadernas funktion.

Nationalekonomi uppfattas ofta som ett rätt snårigt ämne. Vad ser du som den främsta utmaningen med att utifrån nationalekonomins och statistikens metoder skriva för en större läsekrets?

”Att en lågkonjunktur nu ökar budgetunderskottet ger inte skäl till drastiska sparåtgärder för att balansera den offentliga ekonomin.”



Erkänsla för långt och mångsidigt arbete med ekonomisk analys. Roger Wessman tilldelades Eino H. Laurila-nationalinkomstmedaljen, till vars tidigare mottagare bemärkta figurer som Mauno Koivisto, Lars-Erik Öller, Sixten Korkman, Johnny Åkerholm och Laurila själv hört.

– När man jobbat med någonting i årtal och skapat sig en bild av hur saker och ting hänger ihop upplever man det inte längre som snårigt, även om världsekonomin förstås är mycket komplicerad och man hela tiden lär sig nya saker. Man blir då frestad att fokusera på det nyaste man lärt sig, som man tycker är mest intressant. Då blir det lätt obegripligt för en större läsekrets, som behöver få förklarar för sig saker man själv upplever som självklara.

Vilken hälsning vill du skicka till regeringen rörande landets ekonomiska politik?

– Försök hålla kursen rak oberoende av konjunktursvängningarna. Att en lågkonjunktur nu ökar budgetunderskottet ger inte skäl till drastiska sparåtgärder för att balansera den offentliga ekonomin. Å andra sidan bör inte regeringen falla för frestelsen att det finns utrymme att sänka skatter och öka utgifterna då det ser bättre ut för statsfinanserna under en högkonjunktur. Tvärtom är just en högkonjunktur bästa tiden att strama åt.

text: Mikael Kosk

foto: Aki Harju/Statistikcentralen

Framtidens arbete kräver nya former av kunskap

WORLD ECONOMIC FORUM är en icke-statlig organisation som är mest känd för att samla toppen av näringsliv och politik till ett årligt möte i Davos i Schweiz. Det har lett till beskyllningar om att WEF är ute efter att driva en toppstyrd agenda där de härskande i världen på ett informellt möte i skymundan kommer överens om ekonomisk politik och andra världsomspännande affärer.

Under de senaste åren har WEF ökat sin transparens och många av diskussionerna är numera öppna på nätet. Det har ju inte främjat trovärdigheten och legitimiteten att en utvald elit sitter på altoppar ovanför den övriga mänskligheten.

DET ÄR VIKTIGT för forumets substans att det gör eget bakgrundsarbete. En av dessa kartläggningar är rapporten *Future of Jobs*¹, som i sin färskaste version utkom 2023 och tidigare utkommit 2016, 2018 och 2020.

För den nya översikten om arbetets framtid har material samlats in från flera hundra företag med sammanlagt över 11 miljoner anställda, i totalt industrikluster runtom i världen, i både utvecklade och framväxande ekonomier. Det är större multinationella och lokalt förankrade företag som undersökts, inte småföretag och inte den offentliga eller informella sektorn.

Vilka jobb kommer att öka och vilka minskar i antal? Vilka megatrender och teknologiska omvälvningar träder fram, och vilka slag av färdigheter är de mest eftersökta?

Mikael Kosk
är redaktör för
Ekonomiska
samfundets tidskrift.



EN ÖVERGRIPANDE TREND på arbetsmarknaden är så kallad disruption, det vill säga splittring och avbrott, där en stor del arbeten försvinner och nya kommer till. Utifrån de intervjuade företagen uppskattar WEF:s rapport att närmare en fjärdedel av alla jobb omformas under en femårsperiod från 2023 till 2027. Det innebär att en del jobb försvinner, att många av de som finns kvar får nya arbetsbeskrivningar, och att nyskapade jobb kommer till.

Megatrender som miljöteknologi, digital teknologi, e-handel, artificiell intelligens, cybersäkerhet och big data gör många jobb daterade samtidigt som de skapar ett sug efter nya färdigheter. Det finns inga tecken på att AI eller digitala plattformar på det hela taget skulle minska behovet av mänskligt arbete i framtiden.

TILL DE FÄRDIGHETER som efterlyses mest hör analytiskt och kreativt tänkande, och teknologisk läskunskap. Förmåga att använda AI och big data har en avgörande betydelse i framtiden, likaså har kunskap i hållbarhet och grön omställning det. Också ledartalang och sociala färdigheter kommer

högt på listan över vad de anställda behöver utbildas i. Attityderna – resiliens, flexibilitet, rörlighet, nyfikenhet, motivation och livslångt lärande – spelar stor roll vid sidan av de tekniska färdigheterna.

Inte långt efter informationsteknologi och digital kommunikation dyker kundservice och annat jobb som relaterar till att öka försäljningen upp på listan över heta branscher. Allt jobb som har med informationsteknologi att göra kommer inte längre att behövas; till exempel gör datateknikens utveckling inmatning av data till ett överflödigt arbetsmoment. Samtidigt som det behövs mer kundservice finns många kundtjänster som försvinner eller i hög grad redan försvunnit; typexempel är bankkassörernas, butiksbiträdenas och postiljonernas jobb. Sekreterare och bokförare får allt svårare att hitta jobb.

ÄVEN OM ANALYTISKT TÄNKANDE är den mest eftersökta förmågan rapporterar många företag och organisationer att de lider brist på personal för att göra manuellt arbete. Behovet av murare, snickare, rörmokare, metallarbetare, mekaniker, maskinskötare, chaufförer, livsmedelsarbetare, gruvarbetare och städare har inte försvunnit någonstans. Överallt i världen tycks det råda brist på vårdare.

Även om behovet av manuellt arbete inte försvinner är den övergripande trenden att allt mer arbete kommer att kräva en högre utbildningsnivå och kompletterande utbildning av de anställda. (Finland nämns som ett av de länder som tror mest på olika slags mikromeriter, korta kurser och utbildning online.)

En intressant uppskattning i rapporten *Future of Jobs* är att cirka en tredjedel av alla moment i affärsverksamhet i dag utförs av maskiner och två tredjedelar av människor (typexempel är att e-handel

ersätter personlig betjäning eller att robotar gör lagerarbete). Automatiseringen framskrider inte så snabbt som många trodde ännu för några år sedan. Utvecklingen handlar troligen om att maskiner och algoritmer utvidgar människans arbete snarare än att de ersätter det.

EN GOD TREND är att ESG och DEI blir allt viktigare i företagens strategier. ESG är en förkortning av *environmental, social* och *governance*, och DEI av *diversity, equity* och *inclusion*. Miljökraven och de sociala kraven går allt mer hand i hand (med reservation för att företag som svarar på enkäter kan ägna sig åt grönmalning).

Vad mångfalden gäller riktar den sig främst till att kvinnor, unga och funktionshindrade i högre grad deltar i arbetslivet. Däremot finns inte i samma utsträckning program för att få människor från lägre sociala grupper bättre involverade i arbetslivet.

PÅ DET HELA TAGET kan arbetslivet i dag beskrivas som gryntigt. Stora mängder enskilda arbetsbeskrivningar och arbetsmoment faller bort samtidigt som nya kommer till. Digital teknik och artificiell intelligens utgör naturligtvis en dominerande utvecklingslinje, men det finns otaliga andra krav och förväntningar på framtidens föränderliga arbetsmarknad.

En uppenbar slutsats av kartläggningen är att det är minst sagt utmanande för utbildningspolitiken att möta de komplexa och motstridiga krav som arbetstagare i olika sektorer måste uppfylla. Universitet, yrkesläroanstalter, företag och offentlig sektor borde i högre grad samordna sina insatser för att svara mot det rådande och växande behovet av utbildning och fortbildning.

¹ <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/>

Träffsäker analys, med bred pensel

Ekonomer som varnar för farorna med offentlig skuldsättning och långsam tillväxt är inte ute efter att skrämma upp allmänheten av ideologiska skäl. Deras varningar bygger på forskning. I det offentliga samtalet deltar också personer som ger sig ut för att vara ekonomer och som är av annan åsikt. Dem känner man enligt Aki Kangasharju igen på att deras utsagor inte är baserade på forskningsresultat.

BÖCKER

Aki Kangasharju

Talouden ilmestyskirja. Velka, inflaatio, nollakasvu ja politiikan umpikuja, Docendo, 2023, 303 sidor.

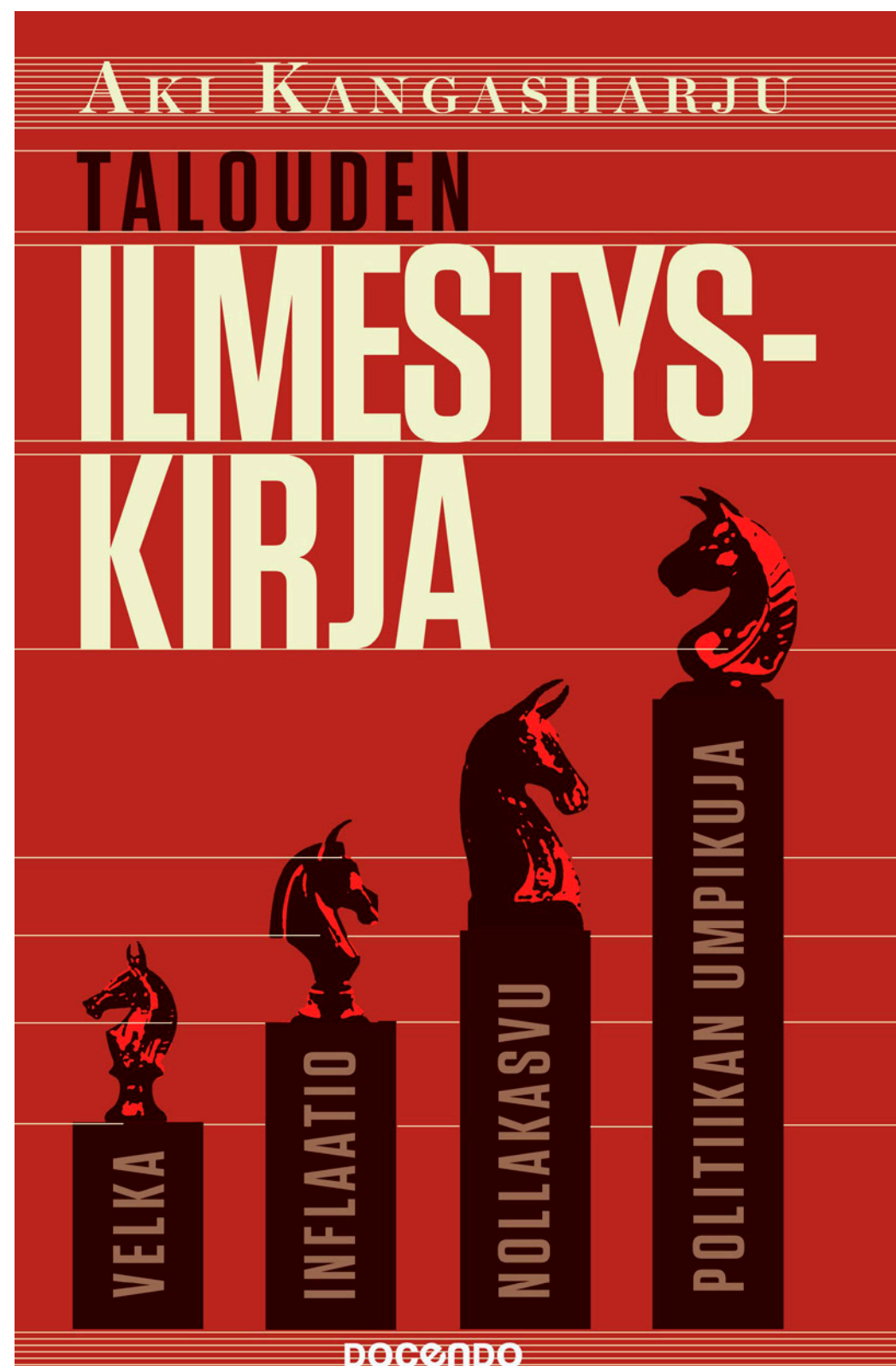
Aki Kangasharju skrev klart sin nya bok *Talouden ilmestyskirja* (ung. Ekonomins uppenbarelsbok) under sommaren 2023. Den nya regeringen med Samlingspartiet och Sannfinländarna i spetsen hade nyss tillträtt. Kangasharju förhåller sig positivt till den nya regeringens program samtidigt som han också ser vissa svagheter. Regeringens motarbetande av inkomstfällor får beröm, men målsättningen om 100 000 nya jobb betecknas som överoptimistiskt. Den njugga inställningen till arbetskraftsinvandring får kritik. Neds kärningen av vuxenutbildningsstödet får däremot beröm, eftersom det enligt Kangasharju är ineffektivt. Finansieringen av offentliga utgifter

Richard Brander är pol.dr och senior kommunikationsexpert vid Finlands Bank.



genom försäljning av statens egendom är problematiskt, om de influtna intäkterna används på ett ineffektivt sätt. Det nya entimmetåget mellan Helsingfors och Åbo är i ljuset av forskningen en olönsam investering, liberaliseringen av apotekssektorn går inte tillräckligt långt, och så vidare. Aki Kangasharju tar ställning till det mesta, oftast efter en noggrann analys.

Talouden ilmestyskirja är mycket mer än ett ställningstagande till den nya regeringen och dess program. Kangasharju är ekonomie doktor, docent och verkställande direktör för Näringslivets forskningsinstitut Etlä. Före det var han chefsekonom på Nordea. Han har också en bakgrund på



Statens ekonomiska forskningsinstitut Vatt. Oblygt framhåller Kangasharju att han har idkat vetenskap och publicerat tillämpad ekonomisk forskning sedan 1995. År 2018 gav han ut boken *Kääne – Suomen lamaantumisen ja uusi nousu* (ung. Vändningen – Finlands recession och den nya uppgången). Vissa reformer har genomförts sedan dess, men Kangasharjus mission är fortfarande den samma: att åtgärder ska vidtas för att få fart på Finlands ekonomi och att få den offentliga skulden under kontroll.

Väger argument noggrant

Det ska genast sägas att Kangasharjus analys vanligen är träffsäker. Oftast motiverar han sina ståndpunkter efter att noggrant ha vägt olika argument mot varandra. Detta är fördelen med en bok jämfört med sociala medier som X. Där kan Kangasharju ibland vara så snabb i vändningarna att han tvingas backa då någon påpekar att hans instant-analys innehållit någon inexakthet eller feltolkning.¹

Talouden ilmestyskirja är indelad i fyra delar: *Inflation, pandemi och krig*, *Ekonomisk politik och konjunkturer*, *Skuld och övriga vilddjur*, och slutligen *Vad borde man göra*. Det avsnitt som fått mest utrymme till sitt förfogande är inte helt överraskande Skuld och övriga vilddjur, nästa hundra sidor. Det hade nog räckt med lite färre.

Samtidigt måste man säga att skuldanalysen på många sätt är intressant. Kangasharju inleder det avsnittet med att sammanfatta sig själv och den tidigare analysen: penningpolitiken har blivit bättre på att hålla inflationen under kontroll; samtidigt har sannolikheten för en bank- och finanskris minskat dramatiskt åtminstone i västländerna, där regleringarna har flerfaldigats. Ett positivt betyg får också (den ekonomiska) skötseln av pandemin. Kangasharju noterar att finanspolitiken under årtiondenas lopp

har blivit aktivare i positiv bemärkelse. Konjunkturpolitiken har också blivit effektivare: numera befinner sig till exempel den amerikanska ekonomin i recession en betydligt mindre del av tiden än förr.

Ett misslyckande både globalt och i Finland är dock att skuldsättningen har skenat i väg. En fungerande penning- och finanspolitik förutsätter enligt Kangasharju att de skulder som har ackumulerats under en lågkonjunktur amorteras då det blir bättre tider. Ur det perspektivet har politiken alltså misslyckats, eftersom skuldnivåerna har fortsatt att stiga.

Ständigt underskott i den offentliga ekonomin

Kangasharjus genomgång av situationen i Finland är ingen upplyftande läsning. Från och med 2009 har den offentliga ekonomin varje år uppvisat underskott, trots att världsekonomin genomgick en synkroniserad högkonjunktur 2015–2019. Enligt Kangasharjus analys var den sista bufferten slut år 2015 då skuldnivån i Finland överträffade skuldnivån i Tyskland, vars räntenivå anses utgöra den riskfria skuldens ränta i euroområdet. Slutligt stod detta klart 2018 då den finska skulden överskred euroländernas mediannivå. Till råga på allt har bytesbalansen, som visar balansen i Finlands sammanlagda affärer med omvärlden, varit på minus från början av 2010-talet, med undantag för coronaåren.

Kangasharju menar att ränteskillnaden till Tyskland stiger i takt med att den finska ekonomin skuldsätter sig snabbare än den tyska. Då räntekostnaderna stiger blir det en crowding-out-effekt i förhållande till andra utgifter och privata investeringar, skattegraden stiger, allt mera av våra obalanser belastar kommande generationer och gör det svårare att utjämna konjunkturerna. Detta kan inte ske utan att vi äventyrar vår



FOTO: MOSTPHOTOS

44 000

nya invandrare krävs det årligen i åtminstone hundra år, enligt Etna, för att arbetskraften inte ska minska då befolkningen blir äldre och nativiteten lägre.

egen kreditvärdighet och att vi någon gång i framtiden blir beroende av internationella stödpaket. Detta kommer inte att ske under de närmaste åren, men förr eller senare står vi inför dessa problem, om riktningen inte ändras.

En auktoritet är av annan åsikt

Därefter tar Kangasharju stöd av en rad auktoriteter som har framfört liknande varningar: republikens dåvarande president **Sauli Niinistö**, Finlands Banks chefsdirektör **Olli Rehn** och arbetslivsprofessorn **Vesa Vihriälä**. En auktoritet är emellertid av annan åsikt, vilket verkar förbluffa och irritera Kangasharju. Det är hans företrädare som Etnas vd **Sixten Korkman**, den verkliga su-

”Om man inte sväljer alla hans argument så går det bra att googla sig fram till hur han blivit bemött av sina vedersakare.”

perkändisen bland ekonomiska experter och den som har det kanske största förtroendekapitalet hos den intresserade allmänheten. Korkman förringade nämligen före och efter riksdagsvalet 2023 de anpassningskrav på sex miljarder euro som finansministeriet och Rådet för utvärdering av den ekonomiska politiken hade räknat ut att var ett måste för den offentliga ekonomin.

I synnerhet Korkmans uttalande under regeringsförhandlingarna om att sparkravet inte som sådant behöver beaktas, verkar Kangasharju anse att var mer eller mindre ett majestätsbrott. Samtidigt avslöjar han lite hur ekonomer i ansvarsfull ställning (som han själv) resonerar och var skon klämmer: ”Alla som följer med ekonomisk politik vet att om man säger så till en politiker, så kommer balanserandet av den offentliga ekonomin inte att komma ens i närheten av målsättningarna. Politikerna använder allt det rörelseutrymme som man bara kan hitta i budgeten”, skriver Kangasharju.

Vidare ifrågasätter han Korkmans argumentering om att realräntorna skulle vara fortsatt negativa. Kangasharju påpekar också att det så kallade strukturella underskottet i ekonomin utgör ett faktiskt problem. Underskott som inte försvinner i en högkonjunktur innebär att snabbare ekonomisk tillväxt inte löser problemen. För att tillväxt som är högre än räntenivån faktiskt ska hjälpa så måste underskottet vara tillräckligt litet. Och det är det inte om vi inte vidtar sparåtgärder, menar Kangasharju.

Speciellt irriterad verkar Kangasharju vara över att Korkman inte tror på uträkningar och rekommendationer av officiell karaktär från tjänstemän vid hans tidigare arbetsplatser. ”Korkmans linjeändring är av samhälls- betydelse. Han är en eftertraktad talare och en synlig samhällsdebattör, som tidigare har verkat inom EU, vid Finansministeriet och som Etlas verkställande direktör.”

Skulden bekymrar allra mest

Efter knappt två sidors ojande och vojande gällande Korkman så går Kangasharju vidare i sin analys. Skuldsättningen är det som bekymrar honom allra mest, men vi har många andra utmaningar som äventyrar vår ekonomiska framtid: utarmningen av vår företagssektor, bristerna på investeringar, åldrandet och klimatförändringen. Allvarliga saker som är besvärliga att åtgärda även utan de problem som en slapphänt inställning till balansen i de offentliga finanserna medför, tycker Kangasharju.

Det finns enligt Kangasharju mycket forskning som visar på de negativa effekterna av alltför stram beskattning. De som inte tror på detta blir föremål för författarens kritik. Speciellt riktar han sig mot ”vänstern som älskar skatter”, med fackcentralen FFC:s chefsekonom **Ilkka Kaukoranta** som främsta exempel. I samma veva får sig även pensionsförsäkraren Keväs vd **Jaakko Kiander** en släng av slevan.

Kangasharju granskar kritiskt ”vänsterargumentet” att Finland inte skulle ha något hållbarhetsproblem om vårt skattetryck skulle vara lika högt som Danmarks. Han medger visserligen att skatterna i Danmark tidigare har varit högre än i Finland, men så är det inte längre. Kangasharju hänvisar bland annat till EU-kommissionens senaste beräkningar (2022) enligt vilka skattegraden var aningen högre i Finland. Uträkningar av

Skattebetalarnas centralförbund visar dessutom att progressiviteten är mycket högre hos oss, i synnerhet bland höginkomsttagare men också i lägre inkomstklasser, framhåller han.

Tiotusentals invandrare per år behövs

Kangasharju omfattar definitivt inte sanna- finländarnas strama invandringspolitik. Han hänvisar till uträkningar som han gjort tillsammans med kolleger på Etlä i början av 2023. Enligt dem krävs det årligen 44 000 nya invandrare i åtminstone hundra (!) år, för att arbetskraften inte i något skede ska minska då befolkningen blir äldre och nativiteten lägre. Ekonomerna på Etlä har räknat ut att också en invandrare som sysselsätter sig i låglöneyrken som busstransporter och städ- och vårdbranscherna betalar mera i skatt än vad de får i inkomstöverföringar, åtminstone om de jobbar heltid. Systemet med att locka så kallade nyckelpersoner (lön på minst 5 800 euro per månad) till Finland genom att under fyra år begränsa deras inkomstskatt till 32 procent, tycker Kangasharju att är bra, men inte tillräckligt.

Talouden ilmestyskirja är en välkommen bok, som på grund av sin noggranna och träffsäkra analys av olika ekonomiska och samhällspolitiska fenomen förtjänar en lång livstid. Aningen polemisk är Kangasharju i sin ton, hans pensel kan ibland vara onödigt bred, men om man inte sväljer alla hans argument så går det bra att googla sig fram till hur han blivit bemött av sina vedersakare.

¹ 4.3.2024 publicerade Kangasharju på X en Tweet med en graf som visade att börsvärdet på Microsoft var större än alla aktier i FTSE 100-indexet, ”Microsoft är mera värt än de 100 största bolagen i Europa”, skrev han. Då någon replikerade att FTSE 100 bara är de största bolagen på Londonbörsen, så medgav Kangasharju sitt fel med orden ”äh, sori”. <https://twitter.com/AkiKangasharju/status/1764526807309537579>

RECENSION

Ekonom och politiker i internationell tjänst

I Claes Bergs bok sätts Gunnar Myrdals hela liv och verk in i den ekonomiska och politiska historien, som läsaren får som en bonus.



Bo Sandelin är professor emeritus i nationalekonomi vid Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

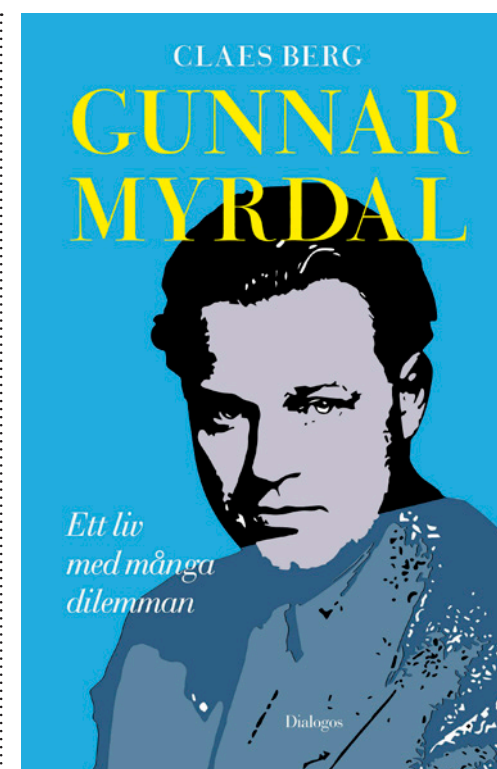
BÖCKER

Claes Berg

Gunnar Myrdal. Ett liv med många dilemman. Dialogos förlag 2023, 351 sidor.

Den svenske ekonomen, politikern och internationelle ämbetsmannen **Gunnar Myrdal** (1898–1987) var en märklig människa på många sätt. Som forskare om ekonomiska och politiska frågor köpte han stora mängder böcker. **Claes Berg** berättar i *Gunnar Myrdal – ett liv med många dilemman* att när ett arbete var avslutat och han inte längre behövde böckerna ringde han enligt dåvarande riksbibliotekarien **Uno Willers** till Kungliga biblioteket: ”Jag har en kubikmeter böcker som jag inte behöver vidare. Kan ni komma och hämta i morgon?”

Bergs biografi är i huvudsak kronologiskt upplagd med början i de första barndomsåren i Dalarna som följdes av många flyttningar, studier som började lite trassligt men avslutades framgångsrikt och följdes av en



”Boken är med andra ord ett värdefullt tillskott till litteraturen om Gunnar Myrdal.”

”Myrdals stödde inte bara välfärdsreformer utan också en del som strider mot nutida värderingar, till exempel tvångssteriliseringar för att inte sprida vissa oönskade genetiska egenskaper.”

forskarkarriär som 1974 kröntes med Nobelpriset, eller mer korrekt Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne. Interfolierat med forskarkarriären avancerade han som politiker och högre internationell tjänsteman med poster som handelsminister och chef för FN:s ekonomiska kommission för Europa.

Myrdal studerade juridik vid Stockholms högskola för att han ville bli ”statsman”. Han blev klar 1923 men trivdes inte med att arbeta som jurist. Därför föreslog Alva – de gifte sig 1924 – att han skulle gå över till nationalekonomi som ”mer liknade matematik och naturvetenskap, ämnen som han hade uppskattat på Norra Real”. (Det var ett skäl som man kan finna även hos andra ekonomer.) Alva skaffade honom Gustav Cassels bästsäljare *Theoretische Sozialökonomie*, och Cassel blev sedan Myrdals viktigaste lärare och mentor fram till disputationen 1927 på avhandlingen *Prisbildningsproblemet och föränderligheten*.

Redovisa värderingarna

Under sin långa ekonomkarriär var han väldigt produktiv, men man kan peka ut några saker som har väckt särskild uppmärksamhet. I *Vetenskap och politik i nationalekonomi* (1930) gör han en kritisk genomgång av nationalekonomiska doktriner och sammanblandningen av vetenskapliga fakta och politiska ideal. Berg menar att Myrdal redan här ”var klart medveten om svårigheten att bedriva en objektiv samhällsvetenskap utan tydliga värdepremisser”, trots att Myrdal själv hävdade att det var senare som han ut-

vecklade denna uppfattning. Hur som helst, han var tydligare på denna punkt senare.

I sina med många medarbetare utarbetade mastodontverk *An American Dilemma: the Negro Problem and Modern Democracy* (1944) – undertiteln vore naturligtvis otänkbar i dag – och *Asian Drama: an Inquiry into the Poverty of Nations* (1968) ägnar han många sidor åt att redovisa både sina egna och omvärldens värderingar. Det är de egna som är särskilt relevanta för forskningen, och i *Objektivitetsproblemet i samhällsforskningen* (1968) upprepar han i olika varianter att det ”enda sättet att sträva efter ’objektivitet’ i teoretisk analys är att lyfta fram värderingarna i fullt dagsljus”, och att ”värderingarna styr forskningen till de fakta vi *vill* diskutera för att vi är *intresserade* av dem”.

Det är inte många ekonomiska forskare som följt Myrdals uppmaning att redovisa sina värderingar. (Men som ny praxis i denna riktning kan man kanske se många vetenskapliga tidskrifters krav att en författare ska deklarerat potentiella intressekonflikter.)

Social ingenjörskonst

I kapitel 4, ”Folkhemmet tar form med social ingenjörskonst” ägnar Berg en stor del åt befolkningsfrågan på 1930-talet. Tidigare – i Sverige särskilt genom Knut Wicksell – hade främst risken för överbefolkning uppmärksammas, men i *Kris i befolkningsfrågan* (1934) oroade sig Alva och Gunnar Myrdal tvärtom för de låga födelsetalen i Sverige som med Bergs ord ”berodde på konflikten mellan att föda fler barn och en rimlig levnadsstandard”. Det offentliga



Gunnar Myrdal var en forskare som blev politiker och minister, och hög internationell tjänsteman. Forskargärningen kröntes med ett Nobelpris 1974. Alva Myrdal – fru och samarbetspartner – mottog Nobels fredspris år 1982. Foto: Arne Holmström/Alva och Gunnar Myrdals arkiv, ARAB

borde därför med bostadsstöd, mödravård, skolbespisning, allmänt barnbidrag och annat stödja barnfamiljer. ”Myrdals såg en motsättning mellan individernas handlande på mikronivå och resultatet av handlandet för samhället som helhet.”

Statens intrång i privatlivet kan därför ges vetenskaplig legitimitet. Man litar inte på att människorna är rationella. ”Hushållens egna preferenser som de kommer till uttryck i deras val kan inte accepteras av en ansvarskännande statsmakt.” Detta innebar att Myrdals stödde inte bara välfärdsreformer

utan också en del som strider mot nutida värderingar, till exempel tvångssteriliseringar för att inte sprida vissa oönskade genetiska egenskaper.

Socialdemokratisk handelsminister

När det gäller Myrdals politiska utveckling pekar Berg på att han på 1920-talet hjälpte sin far att skriva artiklar i Sörmlandspressen ur Högerpartiets perspektiv. Han engagerade sig i Socialdemokraterna först i början av 1930-talet. Den ekonomgrupp som han brukar placeras i vid den tiden, Stockholms-

skolan, hade flera andra medlemmar som också gjorde sig ett namn inom politiken eller som höga tjänstemän. Bertil Ohlin var under många år folkpartiledare och Dag Hammarskjöld var FN:s generalsekretär när han 1961 omkom i en flygolycka i Nordrhodesia, nuvarande Zambia.

När andra världskrigets samlingsregering upplöstes i juli 1945 tillträdde en rent socialdemokratisk ministär med Gunnar Myrdal som handelsminister. Men efter knappt två år avgick han. ”Myrdal, som varit en av socialdemokratins mest lysande intellektuella, visade sig nu alltmer utgöra en belastning som politiker.” Han var för osmidig och hade starka uppfattningar som utmanade särskilt näringslivets organisationer.

Något som är slående i texter om och från den tiden är hur mycket diskussioner som ägnades åt ”planhushållning”, låt vara att det kanske då inte handlade om detaljstyrning av ekonomin. Här hade Myrdal uppfattningar som mer liberala krafter kunde ha svårt att förlika sig med. Berg påpekar att Gustav Cassel, Eli Heckscher och Gösta Bagge varnade för planhushållning, ” medan de främsta akademiska förespråkarna var Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal, som menade att planhushållning inte var liktydigt med socialism”.

Verkade för alleuropeiskt samarbete

Efter andra världskriget skapades en rad internationella organisationer för återuppbyggnad och samarbete. En av dessa var FN:s ekonomiska kommission för Europa, ECE, med säte i Genève. Gunnar Myrdal tackade den 4 april 1947 ja till att bli chef för ECE, och han lämnade regeringen den 11 april. Han strävade förgäves efter att ECE skulle få hantera Marshallhjälpen. Revirstrider uppstod mellan olika nya organisationer, bland annat mellan ECE och OEEC (nu OECD), som efter hand

”Hammarskjölds utnämning till FN:s generalsekretär 1953 kändes som ett nederlag för Myrdal som själv hade velat ha posten.”

övertog flera uppgifter som ursprungligen anförtratts ECE.

Myrdals relation till Dag Hammarskjöld behandlas i flera sammanhang. Ibland intogs olika positioner, som efter kriget när Myrdal i ECE verkade för ett alleuropeiskt samarbete och att återupprätta öst-väst-handeln, medan Hammarskjöld i OEEC liksom briterna menade att ”Marshallhjälpen skulle begränsas till återuppbyggnad av Västeuropa”.

Hammarskjölds utnämning till FN:s generalsekretär 1953 kändes som ett nederlag för Myrdal som själv hade velat ha posten och som nämndes i förhandsspekulationerna. Han skriver i ett brev till Alva att han de första nätterna efter beskedet inte kunnat somna förrän framemot tretiden, och att han ”är nog mycket ledsen innerst inne”.

Gunnar Myrdal – ett liv med många dilemman är inte den första boken om Gunnar Myrdal. Enbart i denna boks referenslista finns ett tiotal böcker med Gunnar Myrdal i titeln, varav knappt hälften är på svenska. De flesta är dock inriktade på en viss aspekt eller tidsperiod eller har ett par decennier på nacken. I Bergs bok sätts Myrdals hela liv och verk in i den ekonomiska och politiska historien, som läsaren får som en bonus. Även mycket av Alva Myrdals karriär kommer med. Boken är med andra ord ett värdefullt tillskott till litteraturen om Gunnar Myrdal.

RECENSION

Miljardärfamiljerna – välsignelse eller problem?

Det verkar att vara i huvudsak två företeelser som Hannu Sokala önskar lyfta fram i sin väl formulerade och intressanta bok om världens 50 farligaste släkter. Den ena handlar om accelererande förmögenhetsackumulation och den andra om utomparlamentarisk påverkan för egna affärsintressen.

BÖCKER

Hannu Sokala

Maailman 50 vaarallisinta sukua.

Otava 2023, 428 sidor.

För drygt två år sedan utkom boken om världens femtio farligaste bolag (*Maailman 50 vaarallisinta yhtiötä*)¹. Den är skriven av journalisterna Juha-Pekka Raeste och Hannu Sokala. Senaste år publicerade Sokala boken *Världens femtio farligaste släkter (Maailman 50 vaarallisinta sukua)*.

Sokala anger såsom en bidragande orsak till den senare bokens uppkomst, att han då han skrev den förra tillsammans med Raeste kände ett behov av att också ta en titt bakom företagen, det vill säga på ägarna. Hur lyckades de få bolagen att växa, hur inverkar ägarnas värderingar på bolagens agerande, försöker de via bolagen påverka det politiska beslutsfattandet, etcetera?

De avslöjande berättelserna om de femtio företagssläkterna ramas in av Sokalas intervju med Antti Herlin, Kones huvudägare – för övrigt den förmögaste av släkten Herlins fyra miljardärer. Finland hade enligt

Max Oker-Blom
är ekon.dr och jur.lic.
samt associerad
forskare vid Hanken.



den amerikanska affärstidningen Forbes sju miljardärer år 2022. Varför släkten Herlin förekommer i detta sammanhang förblir något otydligt. Att förknippa epitetet ”farlig” med släkten Herlin framstår för recensenten som främmande. Jag återkommer likväl till en sannolik förklaring i slutet av framställningen, som Sokala antagligen använt som förevändning för att inkludera denna enda finländska affärssläkt bland de femtio.

Av de beskrivna släkterna kommer femton från Europa, åtta från USA, fem från Mellanöstern, fyra från Sydamerika, tre från Ryssland, två från respektive Kina, Indien och Afrika samt en bland annat från Australien och Japan. Trots att författaren medger att urvalet inte bygger på någon speciell systematik ger det ändå en fingervisning om var miljardärerna förekommer och varför de inkluderats i boken.

Sokala skriver flyhänt och man läser berättelserna med intresse. Det verkar likväldigt som förläggaren haft bråttom att publicera boken då avsnitten från att i början uppgå till knappa tio sidor så småningom minskar till ett par tre.

Det är naturligtvis inte möjligt att här redogöra för samtliga, men jag lyfter kursoriskt fram tre för att ge en bild av på vilket sätt Sokala menar att just dessa familjer kan tänkas vara och ha varit "farliga". Den ena släkten har kopplingar till Australien, Storbritannien och USA, den andra är amerikansk och den tredje kommer från Indien, men har verkat framför allt i Sydafrika. Det handlar om miljardärfamiljerna Murdoch, Koch och Gupta.

Murdoch

Sokala redogör bland annat för följande historia om mediemogulen Rupert Murdoch.

Förra ägaren till varuhuset Harrods Mohamed al-Fayed ringde en gång till The Sunday Times chefredaktör Andrew Neil och klagade över en artikel i vilken framfördes kritik mot hur al-Fayed låtit renovera ett hus i vilket i tiderna Edward VIII, som sedermera abdikerade, bott med sin hustru Wallis Simpson. Neil vägrade korrigera artikeln. Han bad inte heller om ursäkt för den. Al-Fayed hotade då med att upphöra med all reklam i The Times och The Sunday Times. Neil svarade att al-Fayed inte behövde besvära sig, eftersom han redan beslutat förbjuda alla Harrods reklamer i The Sunday Times. Neils irriterade svar var en stor angelägenhet eftersom Harrods, som känt, är Storbritanniens största varuhus.

Något senare samma dag, som denna ordväxling ägt rum, ringde Neils telefon. I andra ändan hörs Murdochs röst "Jag hörde just att du portat vår största annonsör". Neil erkände och förklarade orsakerna till beslutet. Murdochs följande fråga löd: "För hur



Rupert Murdoch lär ha sagt att för att komma till tals med beslutsfattare i Bryssel måste han boka tid, medan politikerna i London bokar tid hos honom. Foto: Eva Rinaldi

"Ingen omfattning av välgörenhet kan minimera den skada som bröderna Koch åsamkat miljön och amerikanernas tillit till sakkunniga."

THE ECONOMIST

i nekrologer över Charles Koch.

mycket köper Harrods annonsutrymme av oss?" För ungefär tre miljoner pund, svarade Neil. Svaret följdes av ett ögonblicks tystnad. "Han kan dra åt helvete om han tror att han kan köpa oss för tre miljoner" sade Murdoch om en stund och la på luren.

Rupert Murdochs far Keith utnämndes 1921 till Melbourne Herald's chefredaktör. I samband med detta började han köpa upp

aktier i tidningsföretag. Då Keith dog 1952 ärvde Rupert, familjens enda son bland fyra barn, två lokaltidningar. Trots att han under sin studietid fått smeknamnet "röde Rupert" förändrades så småningom hans samhällsyn och i och med de två tidningsinnehaven, varav han tvingades sälja det ena för att kunna betala arvsskatt, började han köpa upp kvällstidningar. Han hade hittat en ny businessnisch.

Det sägs att han många gånger själv författade löpsedlarna. Avslöjanden och sensationer sålde. Han köpte inte upp tidningar bara i Australien, utan också i Storbritannien och USA. Bland annat Wall Street Journal hör till dessa. Det har fortsatt med ackquisitioner av tv-kanaler, News Corporation och Fox Corporation, och bokförläggare.

Det sägs att Murdoch inte behövt söka upp politikerna, särskilt i Australien, för att framföra sin konservativa och klimat-skeptiska samhällsyn, utan att de senare velat hålla sig väl med den förra då han äger medlen för att dessa skall kunna utöva sitt inflytande på allmänheten. Detta illustreras väl av en historia om varför Murdoch inte velat köpa medier i till exempel Belgien. Han lär ha sagt att för att komma till tals med beslutsfattare i Bryssel måste han boka tid, medan politikerna i London bokar tid hos honom.

Koch

Koch Industries är ett amerikanskt globalt industrikonglomerat med verksamhet inom kemisk-teknisk industri, mineraler, energi, konstgödsel, petroleum, glas, biobränsle, etcetera, med en omsättning på cirka 125 miljarder dollar. Företaget grundades 1940 och sysselsätter numera 120 000 personer i över 70 länder. Det är privatägt och således inte börsnoterat. Dess verksamhet underlyder med andra ord inte krav på transparens.



Liksom Murdoch via medierna har familjen Koch genom sina stiftelser och donationer försökt påverka amerikansk politik i en miljöskriptisk riktning. Miljöorganisationen Greenpeace hävdar att dessa under åren 1997–2018 använt cirka 145 miljoner dollar på kampanjer för att ifrågasätta klimatförändringen.

The Economists nekrolog över Charles Koch, grundarens andra son, år 2019 är belysande: "Ingen omfattning av välgörenhet kan minimera den skada som bröderna Koch åsamkat miljön och amerikanernas tillit till sakkunniga."

Gupta

Också familjen Gupta, som ursprungligen kommer från Indien, har varit politiskt aktiv. I det här fallet handlar det om Sydafrika. Men enligt Sokala gick man här ett steg längre. Man inte bara påverkade politiken, utan tog statsapparaten i Sydafrika praktiskt taget i besittning för sina egna affärsintres-

sen. Bröderna Gupta lyckades tillskansa sig hundratals miljoner euro och försätta landets politik i ett kaotiskt tillstånd.

Det hela började i och med att **Jacob Zuma** efterträdde **Thabo Mbeki** som president år 2009. Det var Mbeki, som tillträdde efter **Mandela** 1999, och avskaffade ANC:s (African National Congress) socialistiska principer och öppnade upp för marknadsekonomi. Guptas företag Sahara Computers lyckades få ett kontrakt med staten för att utrusta de sydafrikanska skolornas datorklasser. De började köpa upp datorfirmor och ägde snart en av Sydafrikas största datorbutiker. De köpte senare en urangruva och en stålfabrik. De etablerade dessutom en dagstidning, *New Age*, som stödde regimen.

Samarbetet mellan bröderna Gupta och Zuma blev allt tätare. De kallades till och med för Zuptas. Snart började statsåklagaren likväl utreda förhållandet och anklagelserna om korrupktion. Detta ledde så småningom till att bröderna avvecklade sina affärer i Sydafrika och flydde till Dubai med sina miljoner.

Utmaningar

Det verkar att vara i huvudsak två företelsor, som Sokala önskar lyfta fram genom redogörelserna för företagsmiljardärerna. Den ena handlar om accelererande förmögenhetsackumulation och den andra om utomparlamentarisk påverkan för egna affärsintressen.

I sin summerande avslutning framför Sokala bland annat *The World Inequality Labs* siffror att 10 procent av världens befolkning äger 76 procent av all förmögenhet. Den fattigare hälften äger 2 procent. Föreställningen om att en välmående medelklass är en garant för politisk stabilitet och en stark demokrati samt att tillväxt automatiskt sørjer för att medelklassen mår bra är inte



miljardärer hade Finland år 2022 enligt den amerikanska affärstidningen Forbes. Fyra av dem hör till släkten Herlin.

”Att förknippa epitetet ’farlig’ med släkten Herlin framstår som främmande.”

längre självklar. Enligt vissa forskare, som **Scott Galloway**, håller medelklassen på att försvagas, medan de förmögna och stora företagen använder statsförvaltningen som instrument att sänka skatter och minska konkurrensen.

Den så kallade trickle down-effekten verkar trots allt inte vara så verkningfull, som man kanske någon gång hävdade. Det vill säga att också de mindre bemedlade kan räkna sig till godo åtminstone en del av de förmögnares ekonomiska framgång.

Sokala diskuterar två fenomen i anslutning till ackumulationen. Det ena handlar om att donationer från förmögna personer till diverse tankesmedjor tenderar att påverka de senare att betrakta världen ur donatorernas synvinkel, och det andra om hur det verkar vara omöjligt att få till stånd utjämnande beskattning. Det senare fenomenet har ju de facto på sätt och vis aktualiserats hos oss i samband med regeringens föreslagna kostnadsnedskärningar, både av rådet för utvärdering av den ekonomiska politiken och Internationella valutafonden, IMF, låt så vara för att tackla statens skuldsättning. Fokus har legat på regeringens ovilja att

använda skatteinstrumentet och till exempel höja höginkomsttagarnas skatter.

Herlin

Den andra företelsen har att göra med förmögna personers medieinnehav. Och här kommer alltså familjen Herlin in i bilden. Det är nämligen så att de är storägare både i Sanoma och Alma Media. Antti Herlin är andra största ägare i Sanoma med sina 12 procent och **Niklas Herlins** son **Heikki** äger i sin tur 19 procent av Finlands näst största mediekoncern, Alma Media.

Huruvida Sokalas oro är befogad för Finlands del är svårt att veta. Här har vi tills vidare, så vitt jag vet, odlat en tradition av stor försiktighet när det gäller att via medier påverka företagets och särskilt det ”egna” företagets affärsverksamhet om man råkar äga ett sådant vid sidan av sitt medieinnehav.

På Sokalas fråga om det fanns någon nationell aspekt som fått Herlin att investera pengar i Sanomas aktier svarar han, att han såg vissa möjligheter till att effektivisera Sanomas verksamhet, vilket också enligt honom skett, och möjligen, säger han, rätt eller fel, att förhindra att Murdoch skulle ha köpt in sig i bolaget.

Antti Herlins aktiva miljöengagemang, särskilt för Östersjön, är ett gott tecken. Det betyder ju inte i och för sig att det inte skulle finnas en risk att i något sammanhang som inflytelserik ägare i en mediekoncern via den påverka det politiska skeendet. Linjen mellan ägande och påverkan är naturligtvis inte oöverstiglig.

Boken *Världens 50 farligaste släkter* är väl formulerad och utgör intressant, rentav spännande läsning. En djupare och mer omfattande analys i det avslutande avsnittet skulle likväl inte ha gjort boken sämre.

¹ Se recension i *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 1/2021, ”Jättebolagens globala dominans”.

Ekonomiska Samfundet i Finland r.f.

Ekonomiska Samfundets syfte är att vidga och underhålla intresset för den ekonomiska vetenskapen och att arbeta för tillämpningen av den i det ekonomiska livet. Samfundet är ett forum för ekonomisk debatt och verksamheten är koncentrerad kring medlemsmöten och seminarier samt den egna tidskriften.

Samfundet grundades i Helsingfors 1894.

Ekonomiska Samfundets Tidskrift publicerar artiklar och översikter om aktuell ekonomisk politik och forskning. Vetenskapliga och populärvetenskapliga bidrag, debattinlägg och bokrecensioner ingår. Nya och tidigare nummer finns avgiftsfritt att läsa på www.ekonomiskasamfundet.fi/tidskriften.

Intresserade skribenter kan ta kontakt med chefredaktören Mikael Kosk på e-postadressen mikael.kosk@gmail.com för närmare information och för att presentera artikelidéer.

Ekonomiska Samfundet välkomnar nya medlemmar. För mer information och ansökningsformulär se www.ekonomiskasamfundet.fi.

Styrelsen 2024

Reidar Wasenius (ordf.), Anna-Stina Wiklund (viceordf.), Ria Fazer, Fredrik von Knorring, Mikael Kosk, Maria Östergård Kälde, Alex Seitsamo, Ronnie Söderman, Peter Stenvall, Peik Tuomolin.

Skattmästare

Camilla Zilliacus
camilla.zilliacus@ekonomiskasamfundet.fi

Högklassig ekonomisk debatt sedan

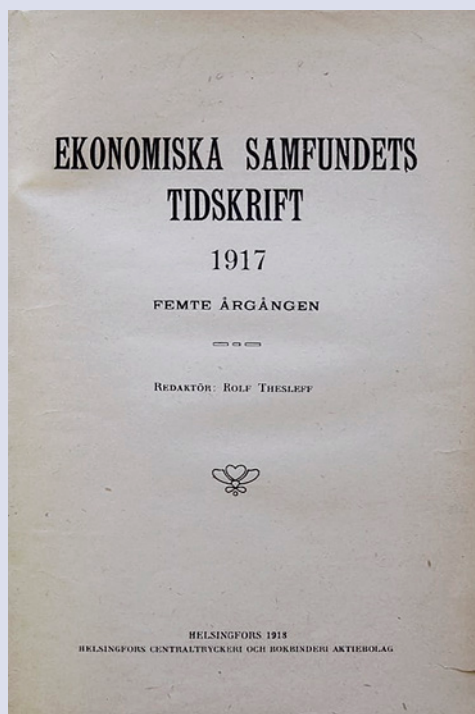
1894

■ Ekonomiska samfundet i Finland

välkomnar alla med intresse för diskussion kring ekonomiska frågor. Vi erbjuder våra medlemmar bland annat medlemsmöten med sakkunniga talare, diskussion och mingel. Samfundet ger ut en tidskrift med ekonomisk analys, för närvarande tre gånger per år.

■ **Ekonomiska samfundet** fyller 130 år och ger ut ett jubileumsnummer av sin tidskrift hösten 2024.

■ **Är du intresserad** av att bli medlem eller ge medlemskap i gåva till någon annan? Ett elektroniskt formulär för medlemsansökan finns på www.ekonomiskasamfundet.fi.



Ekonomiska Samfundet

■ **Medlemsavgiften** i Ekonomiska samfundet är 40 euro och för studerande 15 euro per år. För att bli ständig medlem betalar man en engångsavgift på 300 euro.

DEN ENDA SVENSKSPRÅKIGA EKONOMITIDSKRIFTEN I EUROOMRÅDET